

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Anett Arutamm

**MANIPULATSIOONI ESINEMINE EESTI VABARIIGI
PRESIDENTIDE VABARIIGI AASTAPÄEVA KÕNEDES**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Tiit Hennoste PhD

Tartu 2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE TAUST.....	7
1.1. Diskursuse analüüs.....	7
1.1.1. Diskursuse analüüsi ja teksti ülevaade.....	7
1.1.2. Teksti loome ja tõlgendamise protsess.....	8
1.2. Autor teksti mõistmises.....	9
1.3. Diskursus ja võim.....	10
1.3.1. Võim ja mõjuvõim	10
1.3.2. Poliitiline diskursus.....	12
1.4. Manipulatsioon.....	13
1.4.1. Manipulatsioon, veenmine ja mõjutamine	13
1.4.2. Manipulatsiooni- ja mõjutamisvõtted	15
2. MATERJAL JA MEETOD.....	19
3. ANALÜÜS.....	22
3.1. Manipulatsioonivõtete kasutus kõnedes.....	22
3.1.1. Manipuleerivad pöördumised.....	22
3.1.2. Kas-küsimus.....	27
3.1.3. Ülistamine	30
3.1.4. Ühistele mälestustele rõhumine	32
3.1.5. Allikate peitmine.....	34
3.1.6. Intertekstuaalsus.....	40

3.1.7. Meie-retoorika ehk üldsusele apelleerimine	45
3.2. Presidendikeskne analüüs.....	50
3.3. Presidentidevaheline võrdlus	53
KOKKUVÕTE.....	56
KIRJANDUS	59
SUMMARY	63
Lisad.....	65
Lisa 1. Presidentide kõnede ja manipulatsioonivõtete koondtabel	65

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrektselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

SISSEJUHATUS

Tänapäeva maailmas ollakse kriitiline paljude eluaspektide osas. Nende aspektide hulka kuuluvad mitmesugused tekstid. Tekstid ei ole ainult uurimisallikad, vaid ühiskondliku elu tähtsad osad. Lisaks tegelikkuse peegeldamisele, need ka loovad ja muudavad seda. Niisiis ei saa tekste uurides piirduda vaid sellega, mis on kirjas, vaid tuleb lisaks vaadelda seda, mida öeldakse. (Lagerspetz 2017: 184) Tekstide alla kuuluvad ka kõned, millega teksti autor vahendab oma mõtteid publikule, kandes seda kas ise ette või jagades seda muul moel. Kuna autori enda arvamus kajastub kõnes eriti tugevalt, on oluline teada, kuidas võib keelekasutus luua või muuta teksti tähendust ning kuidas seda adekvaatselt hinnata. Keelekasutus ja ümbritsev maailm on tihedalt seotud, sest nad avaldavad üksteisele sotsiaalset mõju. Keelekasutus mõjutab ümbritsevat maailma just nende asjade ja nähtuste puhul, millest kirjutatakse ja räägitakse. (Kasik 2002: 8)

Eestis on president riigipea, keda kodanik valida ei saa. President esindab nii institutsiooni kui ka üksikisikut. Seega on taolise isiku kõnede sisu põnev uurimisobjekt, et näha, mida on öeldud ja mis tagamõtteid võib kõnedest välja lugeda. Üheks varjatud eesmärgiks võib nendes olla manipulatsioon ehk inimeste mõjutamine enda kasuks. Presidendi vaatenurgast on inimeste mõtete juhtimine eriti oluline, et olla rahva seas usaldatud ja austatud. Niisiis on presidentide kõnede ja sellest manipulatsiooni otsimine oluline ja põnev uurimisteema.

Selle bakalaureusetöö teema on manipulatsiooni esinemine Eesti Vabariigi presidentide vabariigi aastapäeva kõnedes. Töö eesmärk on uurida, kas Eesti Vabariigi presidendid kasutavad vabariigi aastapäeva ehk 24. veebruari kõnedes manipulatsiooni ning kui jah, siis millisel moel. Sellest tulenevalt on püstitatud kolm uurimisküsimust:

1. Kas ja kuidas väljendub Eesti Vabariigi presidentide vabariigi aastapäeva kõnedes manipulatsioon?
2. Kas ja kuidas erineb manipulatsioonivõtete kasutus ja esinamus presidentide endi erinevate aastate kõnede võrdluses?

3. Kas ja kuidas erineb manipulatsioonivõtete kasutus ja esinemus presidentide lõikes?

Eesmärgi täitmiseks analüüsitakse Eesti Vabariigi presidentide vabariigi aastapäeva kõnesid ning otsitakse neist manipulatsioonivõtteid. Välja on valitud iga presidendi ametiajal esimene ja viimane kõne ning kahe presidendi puhul ka üks kõne ametiaegade vahetumisest. Seejärel analüüsitakse tulemusi nii manipulatsioonivõtete keskselt, võrreldakse presidentide enda erinevate aastate kõnesid ja lõpuks ka presidentide üksteisega. Sealjuures ei võeta arvesse, et president ei kirjuta oma kõnesid täiesti üksi, sest kui president kannab kõne ette, paneb ta sellele sisuliselt oma nime alla ning kinnitab, et ta on selle autor, mistõttu võib kõike seal peituvat omistada presidendile.

Presidentide kõnesid on varem uuritud erinevatest külgedest. Nende kohta on kirjutatud artikleid (näiteks Postimehes ilmunud mitmed arvamused ja intervjuud) ja ka ülikooli lõputöid (näiteks Rauno Alevi 2013. aasta ja Minna Kuslapi 2014. aasta bakalaureusetööd, Maria Tuuliku 2010. aasta magistratöö). Manipulatsiooni ja keelekasutust on Eestis muuhulgas uurinud Reet Kasik, Katrin Aava ja Tiit Hennoste, välismaal Teun Adrianus van Dijk ning Norman Fairclough. Küll aga ei ole keegi veel pannud neid kaht komponenti kokku ehk uurinud manipulatsiooni esinemust just presidentide kõnedes.

Töö esimeses peatükis ehk teoreetilise tausta peatükis antakse ülevaade diskursuse analüüsist, teksti loome ja tõlgendamise protsessist ning autorist teksti tõlgendamise aspektist. Tutvustatakse võimu olulisust diskursuses ja kirjeldatakse poliitilise diskursuse olemust. Antakse ülevaade nii manipulatsioonist ja mõjutamisest kui ka täpsemalt mõningatest manipulatsioonivõtetest. Töö teises peatükis tutvustatakse töö uurimismaterjali ja meetodit. Kolmandas peatükis tehakse analüüs nii valitud manipulatsioonivõtetest, aga ka presidentide endi kõnede keskselt ja lõpuks analüüsitakse presidentide vahelisi erinevusi. Kolmandale peatükile järgneb nii eesti- kui ka ingliskeelne kokkuvõte, kirjanduse loetelu ja lisad.

1. TEOREETILINE TAUST

1.1. Diskursuse analüüs

Selles alapeatükis antakse ülevaade diskursuse analüüsist, nii selle olemusest, erinevatest liikidest kui ka teostamisest. Samuti kirjeldatakse teksti loomeprotsessi samme ja teksti tõlgendamise erinevaid etappe.

1.1.1. Diskursuse analüüsi ja teksti ülevaade

Keel ja selle kasutus on inimeste sotsiaalelu lahutamatu osa, sest mitte ükski semiootiline kood ei ole tähenduste, teadmiste, arvamuste ja sotsiaalsete uskumuste väljendamisel nii arusaadav ja selge kui on loomulik keel (Fairclough 2003: 2; van Dijk 2005: 229). Tekst on keel, mille ülesandeks on vahendada sõnumit. Omadused ja vahendid, millega sõnumit edastatakse olenevad sellest, kus tekst kasutusel on, kes seda kasutab ja milleks seda täpsemalt kasutatakse. (Kasik 2007: 7) Sotsiaalteadust tehes on seega vajalik meeles hoida ka diskursuse analüüsi (Fairclough 2003: 2).

Diskursuse analüüs ehk kriitiline tekstianalüüs (edaspidi diskursuse analüüs) uurib traditsiooniliselt kirjalike tekstide ehitust ja ühiskonnas funktsioneerimist. See koosneb mitmetest meetoditest, mis tegelevad eri tekstide ja suhtluse aspektidega ning lähtuvad ka erinevatest teooriatest. (Hennoste 2002a: 226) Eelkõige uuritakse tekstide sisu ja tähendust ning vaadeldakse lähemalt teksti ja kõne kultuurilisi ja sotsiaalseid funktsioone, tingimusi ja tagajärgi (Kasik 2008: 10–11; van Dijk 2005: 236). Diskursuse analüüs on meetod, mille abil saab uurida uurimisobjektiks olevate tekstide sotsiokultuurilist ülesehitust ja moodustumist (Kasik 2008: 10–11).

Diskursuse analüüs koosneb sisuliselt kolmest sammust. Esiteks kirjeldatakse tekstide keelt ehk vaadatakse, mis keelt tekstis kasutatud on. Teiseks tõlgendatakse ehk interpreteeritakse tekste, püütakse mõista, missuguseid tähendusi tehtud valikud tekstile annavad ja kuidas need konteksti kujundavad ja muudavad. Kolmandaks analüüsitakse, miks just need valikud

on tehtud ja sellised tähendused loodud ehk püütakse aru saada tekstiloomes tagamõtetest. (Kasik 2008: 13)

Diskursuse analüüsi teostamiseks tuleb meeles hoida, et tekstidel ja diskursustel on ühiskonnas mitmeid erinevaid rolle, nende seas ka millegi seletamine või põhimõtete, normide, väärtuste kandmine. Lisaks ei saa tekstide mõju uurides lähtuda puhtalt tekstist endast, vaid tuleb arvesse võtta ka konteksti. (Kasik 2002: 10)

Et paremini mõista, kuidas erinevad diskursused toimivad, on suhtlusakte jaotatud eri tunnuste põhjal kategooriatesse. Selle töö kontekstis olulisemad on kommunikatiivsed sündmused. Need on olukorrad, kus osaleb mitmeid sotsiaalseid agente, kes on kas kõneleja-kirjutaja või kuulaja-lugeja rollis. Olukord toimub kindlal ajal, kindlas kohas ja kindlatel asjaoludel. Kommunikatsiooniakt võib olla kirjalik või suuline. (van Dijk 2005: 231)

Kõige levinum diskursus on inimeste vaheline näost näkku suhtlus, kus osapooled vahetavad rolle vastavalt olukorrale. (Fairclough 2001: 41) Teksti autor ehk kõneleja-kirjutaja võib kuulajale-lugejale midagi anda või midagi temalt nõuda, näiteks informatsiooni. (Kasik: 2008: 104) Samuti on suhtlus aktiivne, sest kõneleja (ehk saatja) saab kuulajalt (ehk saajalt) tagasisidet nii verbaalselt kui ka kehakeelest. Suhtluses osalejad võivad ka vastavalt olukorrale muuta enda rolle diskursuses. (Fairclough 2003: 11)

Küll aga eksisteerib ka diskursus, kus osalejad on lahutatud ajas ja ruumis. Kõige levinum koht taoliseks diskursuseks on massimeedia ehk ajakirjandus, televisioon ja raadio. Suurim erinevus sellise ja varem kirjeldatud diskursuse vahel on osalejate kindlad rollid ja nende ühekülgus. Kuna suhtlus ei toimu ühises ruumis ega ajahetkes, siis on saajal alati saaja roll ning saatjal saatja roll. Sellest tulenevalt ei ole suhtlus aktiivne ja saatjal ei ole võimalik saada kohest tagasisidet. (Fairclough 2001: 41)

1.1.2. Teksti loome ja tõlgendamise protsess

Teksti loomel on kolm eri osa – teksti loomine, tekst ise ja teksti vastu võtmine. Teksti tähendus tekib lõpuks loome kolme komponendi koostöös. Teksti tähendust otsides tuleb

võtta arvesse teksti loojate eesmärgid ja huvisid, kuid ka väärtuseid ja institutsionaalseid positsioone. Lisaks on oluline eri tekstiosade omavaheline suhe ja teksti vastuvõtjate teadmised, väärtused ja eesmärgid. (Fairclough 2003: 10–11)

Diskursuse analüüsi eri variantides on ühiseks oluliseks faktoriks tähendused, mida väljendatakse või diskursusele omistatakse. Tähendust võib käsitleda kui asja, mida keelekasutajad erinevatele väljendustele tõlgendamise ja mõistmise protsessis omistavad. Diskursus väljendab, edastab, omab ja konstrueerib tähendust. Tähendused sõltuvad kontekstist, situatsioonist ja diskursuse osalistest. (van Dijk 2005: 243–244)

Teksti tõlgendamine ja sellest aru saamine on lihtsalt öeldes sõnade ja lausete tähenduste mõistmine. Küll aga tuleb mõista ka esitajate ning autorite mõtteid. Tuleb mõista, kas autor on oma sõnakasutusega siiras, tõsine või ei kumbagi, kas öeldu vastab tõele, kas lausutu on seotud ainult sotsiaalse olukorraga või kehtib ka muudel hetkedel. (Fairclough 2003: 11)

Tekstide mõjuala saab mõõta lugejaskonna järgi. Tekstid, mis jõuavad suurema lugejaskonnani, on eeldatavasti ka mõjuvõimsamad kui tekstid, mis jäävad kitsama ringi kätte. Sellest tulenevalt tõlgendatakse ka tekste eri mahus. (Fairclough 2003: 13)

1.2. Autor teksti mõistmises

Iga tekst on toode ja tähendustervik, mille sisu loovad sõnad, laused ja fraasid. Neid elemente valides luuakse teksti eesmärk ja liik. (Kasik 2007: 7)

Tulenevalt oma sõnavalikust mingite nähtuste või inimeste kirjeldamisel, kujundatakse ka hoiak selle nähtuse või inimese suhtes (Aava 2003: 83). Autor loob oma tehtud valikutega tähendusi. Keelekasutuse uurijaid huvitab, mis juhib seda valikut, kuivõrd on valik isiklik, kui palju sõltub kontekstist või ümbritseva maailma tavadest, harjumustest ja huvidest. (Kasik 2008: 12)

Olenemata püüdlustest edastada neutraalset tegelikkust, näeb iga teksti autor maailma enda silme läbi ja teeb omad valikud maailma ja selles toimuvat kirjeldades. Kõik valitud sõnad kannavad endas väärtushinnanguid, mida on tekste kirjutades tarvilik mees hoida. Lisaks sellele näitavad sõnade valikud, kuhu teksti autor end maailmas paigutab, kas siis gruppide

liikmeks olemisega või mõnda gruppi mitte kuulumisega. (Kasik 2008: 33, 66) Autori valikuvabadusest tulenevalt on igal autoril oma kirjutamisstiil, mis väljendub leksikas, teemades ja ka retoorika võtetes. Stiilierinevused loovad nii kuulajate kui ka esitajate seas eeldused esitajate teadmiste kohta keele ja ühiskonna teemadel. (van Dijk 2008a: 143–144)

Teksti loomisel tuleb meeles hoida ka lugejat. Teksti mõistmise kergendamiseks tuleks kasutada võimalikult konkreetse tähendusega sõnu, sest keerulised sõnad ei edasta infot hästi. Segaseid sõnu tõlgendatakse valesti, sest neile võib anda mitmeid erinevaid tähendusi. Konkreetsed sõnad seevastu toimivad usaldusväärselt, sest inimestel on neist enam-vähem ühesugused nägemused. Kui kasutusel on konkreetsed sõnad, ei tohiks unustada ka nende vormistamist ühtseks mõtteks, sest vale lauseehitusega on võimalik ajada jutu mõte segaseks. (Kasik 2007: 49, 53) Viimaks tasuks tõlgendamisprotsessi lihtsustamiseks lähtuda lugeja teadmistest ja taustast. Ehk kasutada tuleks väljendeid ja ka juba mainitud konkreetseid sõnu, mis sobituvad lugeja teadmiste ja arusaamistasemega. (Kasik 2007: 70)

Diskursuse analüüsis loovad suhtlussituatsiooni autori taust, teadmised ja eesmärgid. Lugeja suhtlussituatsiooni loovad samuti tema taust ja teadmised, aga ka huvid. Need aspektid nii autori kui ka lugeja puhul sõltuvad kõigest, mis on elu jooksul neid mõjutanud, alustades kasvatuses ja hariduses, lõpetades elukoha ja elukäiguga. Niisiis on autoril vastavalt oma eesmärkidele oluline teha endale selgeks lugeja situatsioon. (Kasik 2007: 69)

1.3. Diskursus ja võim

Selles alapeatükis seletatakse võimu ja mõjuvõimu olemust ning olulisust diskursuses. Samuti antakse ülevaade poliitilise diskursuse tunnustest ja olemusest.

1.3.1. Võim ja mõjuvõim

Võim on keeruline ja mitmekihiline nähtus, millel ei ole universaalselt tunnustatud definitsiooni. Sotsiaalteadustes ei ole jõutud ühele arvamusele selles, kas võim on konfliktne või konsensuslik, ega ka selles, kuidas võimu täpselt luuakse või kehtestatakse. Seda kõike

seetõttu, et võim on dünaamiline ning muutub vastavalt kontekstile, olukorrale ja osaliste huvidele. Võim on nii individuaalne kui ka kollektiivne jõud, mis võib kas kedagi õõnestada või anda inimestele jõudu või usku millessegi juurde. (Csaszar 2005: 137, 143)

Võimu võib saada eri viisidel. Esiteks eksisteerib tasul põhinev võim, mille puhul tajuvad inimesed, et nende juhil on ressursse, millest nad võivad kasu saada ja seega on targem talle alluda. Teiseks on olemas karistusel põhinev võim, mille puhul tajutakse, et juht võib korraldada alluvatele ebameeldivusi, kui nad ei allu. Kolmandaks on positsioonil põhinev võim, mida tagab inimeste tunne, et juht on nendest kõrgemal positsioonil. Neljandaks on karismaatilisusel põhinev võim, mida on võimalik saada vaid siis, kui inimestele meeldib liidri isiksus ning temaga tahetakse seotud olla. Viiendaks on ekspertvõim, kus liidril on teistest suuremad teadmised ning võim tuleneb tema kompetentsusest. (Alas 2008: 118– 119)

Võimu omandamiseks on kolm strateegiat. Esimeseks võimule pürgimine, mis kätkeb endas autoriteetset ja enesekehtestavalt käitumist, mõju on seejuures aga lühiajaline. Teiseks on veenmine, mis johtub isiksusest tulenevast võimust. Rõhutakse näiteks vajadustele ja väärtustele, liider otsib toetust oma seisukohtadele ja seetõttu on mõju ka pikaajaline. Kolmandaks on vastastikusel mõjutamisel põhinev strateegia, kus vahetatakse väärtuseid, otsitakse koos lahendusi ning sagedad on läbirääkimised. (Alas 2008: 119–120) Vaadates võimu presidendi seisukohast võib öelda, et presidendil on nii positsioonil põhinev võim, aga võib olla ka karismaatilisusel põhinev võim ja ekspertvõim. Strateegiatest kasutab president kõige tõenäolisemalt veenmist, mis johtub isiksusest tulenevast võimust.

Võimu võib jagada erinevatesse tüüpidesse vastavalt sellele, kuidas võimu kasutatakse. Selle töö raames on olulisim võim, mida omatakse kellegi üle. Seda nimetatakse ka kontrollivaks võimuks ning seostatakse kõige rohkem manipulatsiooniga. Kellegi üle võimu omamine kaasab endaga negatiivseid ilminguid, mille sekka kuuluvad surveamine, jõud, diskrimineerimine ja korruptsioon. Poliitikas on taoline võim nende käes, kes kontrollivad ressursse ja otsuste langetamist nende eest, kellel ei ole taoliste aspektide üle võimu. (Csaszar 2005: 144)

Võimule lisaks on olemas ka mõjuvõim, mida võib defineerida kui ühe isiku või grupi potentsiaalset võimet või jõudu mõjutada teisi tegema midagi, mida nad muidu ei teeks. Selle olemasolu on juhtide üheks olulisemaks eelduseks ja tunnuseks ning see põhineb eelkõige ametlikul positsioonil ja autoriteedil. (Türk 2001: 139–140) Mõjuvõimu võib samuti jaotada tüüpidesse. Ametlik põhjendatud mõjuvõim tuleneb organisatsiooni struktuurist ja positsioonist ning enamjaolt peavad mõjutatavad seda õigeks. Mitteametlik põhjendatud mõjuvõim põhineb isiku autoriteedil, teadmistel, meeldivusel ja kompetentsusel. Karismaatilised isikud võivad mõjuvõimu saavutada ilma ametlikku positsiooni ja võimu omamata. (Türk 2001: 141)

1.3.2. Poliitiline diskursus

Poliitilises diskursuses on teksti autoriks poliitikud või poliitilised institutsioonid, näiteks president, peaminister, riigikogu või valitsuse liikmed (van Dijk 1996: 12). Inimeste teadmised ja arvamused poliitikute, poliitiliste erakondade või presidentide kohta kujunevad, muutuvad või saavad kinnitust suuresti eri tekstide ja ütluste kaudu, mis jõuavad saajani läbi diskursuse eri väljundite (van Dijk 2008b: 155).

Tavalisest diskursusest eristab poliitilist diskursust see, et kõnelejal on mitu rolli korraga. Poliitilises diskursuses just poliitikuid vaadeldes on kõneleja samaaegselt nii indiviid kui ka mingi maailmavaate ja erakonna esindaja, samuti ka riigikogus kas koalitsiooni või opositsiooni liige. Niisiis võib see kõneleja esitada oma isiklikke uskumusi erilisel viisil erilises kontekstis, aga samaaegselt esindada ja edastada ka teatud maailmavaadet ja suhtumist. Lisaks sellele esitab ta ka maailmavaateid, mis võivad olla vastuolus teiste poliitiliste ja kultuuriliste uskumustega. (van Dijk 2008b: 156)

Reet Kasik (2008: 22–23) on jaotanud Eesti rahvuspoliitika diskursuses osalejad nelja rühma. Nendeks on valitsejad, mitte-eestlased, meie ja maailm. Valitsejad ja maailm on rahvuspoliitika tegijad ja selle üle otsustajad ning mitte-eestlased ning meie on need, keda rahvusküsimus käsitleb ja puudutab. Valitsejad ehk president, ministrid, parlament,

erakonnad, poliitikud ning muud taolised inimesed on tekstides esitatud enamasti nimepidi ja esitletud individualiseeritud osalistena. (Kasik 2008: 22–23)

Poliitiline diskursus vajab omamoodi konteksti, et see oleks poliitiline. Sellisteks kontekstideks võib lugeda riigikogu istungid, valimiskampaania ajal peetud kõnelused ja intervjuud, demonstratsioonid ja muud juhud. Tekst ja kontekst on omavahel tihedalt põimunud ja seega on poliitilises kontekstis olnud diskursused peetud teatud eesmärkide saavutamiseks, näiteks poliitiliste otsuste langetamise mõjutamiseks ja oma maailmavaate edastamiseks. (van Dijk 1996: 14)

Sarnaselt teistele diskursuse liikidele, kaasneb ka poliitilise diskursuse pidamisega tagajärgi, millega tuleb arvestada. Kui miski on välja öeldud, salvestatakse see, vajadusel parandatakse, avaldatakse ajakirjanduses või tehakse muul viisil ligipääsetavaks igale huvilisele. Iga väljaütlemine loeb kui parlamendi liikme või partei liikme arvamuse avaldamisega teemas. Seega on igal sõnal suur olulisus ja mõju. (van Dijk 1996: 21)

1.4. Manipulatsioon

Selles alapeatükis antakse ülevaade retoorikast, võrreldakse manipulatsiooni, mõjutamise ja veenmise erinevusi ja tutvustatakse mõningaid manipulatsioonivõtteid, mida diskursuses kasutatakse.

1.4.1. Manipulatsioon, veenmine ja mõjutamine

Suhtluse põhieesmärgiks võib pidada info vahetust, kuid väga tihti on lisaeesmärgiks ka sõnumi abil mõjutamine, seda nii vastuvõtja mõtlemise, suhtumise ja tegevuse kaudu. Kõnekunst tekkis juba Vana-Kreekas, mil just kõnelemine saavutas kõige paremini aristokraatidele avaliku lugupidamise ja sotsiaalse edu. (Aava 2003: 9)

Kreeka ajast on pärit veenmisvõtete kolme mõjutamiskomponendi jaotus. Nendeks on *logos*, *eetos* ja *paatos*. *Logos* tähendab inimeste veenmist sõna ja argumentide jõuga. Sellest on

tulnud keelde sõnad loogika ja loogiline, sest *logose* üks peamisi komponente ongi loogika. *Eetos* tähendab kõneleja mõju kuulajatele ning sellest on tulnud keelde sõnad eetika ja eetiline. Retoorikas uuritakse *eetose* puhul, kuidas kõneleja prestiiž avaldab mõju kuulajatele, sest kõneleja, kellel on kuulajate seas kõrge prestiiž, on tõsiseltvõetavam. *Paatos* tähendab mõjutamist, milles rõhutakse kuulaja tunnetele. Sellest tulenevalt on keeles ka sõnad pateetika ja pateetiline. *Paatos* on oluline seetõttu, et üks veenmisprotsessi osasid on ka teiste emotsionaalne mõjutamine ja *paatos* väljendabki võimet muuta oma kõnet vastavalt kuulajate ootustele. Veenmisprotsessis peab arvesse võtma kõiki kolme komponenti, sest argument üksi ei pruugi mõjuda, kui kõneleja staatus on kuulajate seas madal või kui esitus ei jäta kuulajatesse ühtegi emotsiooni. (Aava 2003: 43)

Manipulatsiooni ja veenmise vahe on väike, aga siiski oluline, et eristada negatiivset alatooni, mis sõnaga manipulatsioon kaasas käib. Kognitiivselt ei ole manipulatsioon tekstis midagi eriskummalist, sest kasutatakse diskursuse üldiseid omadusi. (van Dijk 2006: 361) Küll aga on manipulatsiooni puhul kuulaja manipulatsiooni ohver ehk talle surutakse teataval määral uskumusi või arvamusi peale. Sellest tuleneb ka manipulatsiooni negatiivne alatoon. (van Dijk 2006: 366) Mõjutamine on sisuliselt manipulatsiooni leebem vorm, kuid kui mõjutamine on tekstis eriti tugevalt esindatud, muutub see juba manipulatsiooniks. Kui kõnelejal on sihipärane eesmärk kuulajatega manipuleerida, on tegemist demagoogiaga. (Aava 2003: 45) Veenmise puhul on sõnumi saaja vaba arvama ja tegutsema vastavalt oma soovile, olenemata sellest, mida veenmise saatja on edastanud (van Dijk 2008b: 212–213). Piir manipulatsiooni ja veenmise vahe on siiski hägune ning oleneb kontekstist ja ka neist, kellega manipuleeritakse või keda püütakse veenda (van Dijk 2006: 366).

Lisaks eelnevalt mainitule on manipulatsioon võimu ära kasutamise variatsioon, mida defineeritakse sotsiaalsete gruppide, institutsioonide ja organisatsioonide kontekstis. Manipulatsioon võib esineda ka võrdsete isikute suhtluses, aga suurt tähelepanu vajab olukord, kus manipuleerijaks on hierarhiliselt kõrgem kollektiivi liige. Sotsiaalsest aspektist on manipulatsioon seega diskursuse vorm, millega kasutatakse ära oma kõrgemat võimulist positsiooni. (van Dijk 2006: 364) Manipulatsiooni puhul on saajad passiivses rollis ehk nad

ei pruugi mõista manipuleerija tõelisi eesmärke ja tahteid. Sellist olukorda tuleb ette just siis, kui saajatel puuduvad vajalikud teadmised manipulatsioonile vastupanuks. (van Dijk 2008b: 212–213) Manipulatsiooniga kaasneb inimeste mõistusega mängimine, nende uskumuste, teadmiste ja ideoloogiate mõjutamine (van Dijk 2006: 365).

Kõnedes on mõjutamist ja manipuleerimist eriti suurtes kogustes. Mitte ükski kõne ei ole täielikult neutraalne, sest iga kõneleja mõjutab mingil moel kuulajat. Küll aga oleneb mõjutamise tõsidusest või manipuleerimiseks muutumisest selle tahtlikkus ja eesmärk. (Aava 2003: 45) Tekstidest sihilikult mõjutamist või manipuleerimist otsides võib näha, et kirjeldavast ja jutustavast tekstist on võtete kasutust keerulisem leida kui argumenteerivast tekstist. Varjatud mõjutamist on võimalik leida aga igat liiki tekstidest. Otsesemad manipuleerimisvõtted seisnevad leksikaalsetes valikutes ning mitteneutraalse sõnavara kasutuses. Varjatud mõjutamisega peidetakse oma hoiakud teoreetilistesse väidetesse, mis sisaldavad väljaütlemata eeldusi ning loogiliselt järeldatavaid tähendusi. (Kasik 2007: 69)

1.4.2. Manipulatsiooni- ja mõjutamisvõtted

Keeleline mõjutamine ja ka manipuleerimine võib olla nii alateadlik kui sihilik. Eesmärgipärane mõjutamine on näiteks faktipõhiste arvamuste esitamine valikuliselt oma seisukoha toetuseks ja samaaegselt vastupidise arvamuse ümber lükkamiseks, tunde põhiste argumentide kasutus, emotsionaalse värvinguga sõnavara või hinnanguliste omadussõnade kasutus, meie-retoorika kasutus ja erinevatele autoriteetidele viitamine. (Kasik 2007: 75)

Keelekasutuses saab lausete erineva tõeväärtuse põhjal eristada kaht mõjutamise põhitüüpi, milleks on teoreetiline ehk faktipõhine ning ateoreeriline ehk tunde põhine tõestus. Teoreetilised laused on väitlaused, mille tõesust on võimalik tõestada kas õigeks või valeks, kuid ateoreetilised laused näitavad kirjutaja või rääkija hoiakuid, mis ei ole ei tõesed ega väärad. Ateoreetilisele argumentatsioonile on iseloomulik ka, et see toetub inimeste kogemustele ja uskumustele ehk siis kõigele, millesse lugeja suhtub tunde põhiselt. (Kasik 2007: 68, 71)

Kui manipuleerimine muutub väga läbimõelduks ja sihilikuks, on tegemist demagoogiaga. Demagoogia- ja manipulatsioonivõtted erinevad veidi, kuid sisuliselt võib need ühe katusermini all manipuleerimisvõteteks nimetada. Taolisi eriti sihilikke võtteid saab liigitada erinevalt ja see on pigem kokkuleppeline. Ka ei ole võimalik kokkuvõtlikult kirjeldada kõiki võtteid, mida saab kasutada teiste mõjutamiseks. (Aava 2003: 51)

Manipuleerida saab mitmel moel. Järgnevalt tuuakse välja ja kirjeldatakse pikemalt mõningaid variante manipuleerimisvõtetest, mida on võimalik tekstidest leida. Siin ei ole välja toodud kõiki võtteid, mida analüüsiosas käsitletakse. Võtted on toodud välja nende sageda tekstides esinemuse järgi ning nende ilmestamiseks on lisatud Tabel 1.

Tabel 1. Manipulatsioonivõtete kokkuvõte (Aava 2003, Kasik 2007, van Dijk 2008b)

Manipulatsioonivõtete üldnimetused	Manipulatsioonivõtete varieeruvus
<i>Argumentum ad hominem</i> (inimesest lähtuv argument)	Enesekiitus Vastase ründamine Siltide külge kleepimine Naeruvääristamine <i>Tu quoque</i> (ka sina)
<i>Argumentum ad populum</i> , enamusele apelleerimine, meie-retoorika	Mõjutamine grupi kaudu Eelarvamused ja stereotüübid Mõjustamine arvamusiidri kaudu
Emotsionaalne mõjutamine	Kiitmine ja meelitamine Ülistamine Paatose esilekutsumine Kaastundele apelleerimine
Allikate peitmine, valetamine, tegelikkuse mõjutamine	Manipuleerimine statistiliste andmetega Soovitava esitamine tegelikkuse pähe
Seoste loomine, ühistele mälestustele rõhumine	Apelleerimine traditsioonidele Püsikindlate sümbolite ülekandmine
Keeleline mõjutamine	Intertekstuaalsus Kõlavate sõnade kasutamine <i>meie</i> ja <i>nemad</i> vastandus Kordamine Loosunglikkus Tabud ja eufemismid

Teksti autori huvides on tekitada lugejas usaldus tekstis esitatud väidete vastu. Keelelise suhtlemise ja argumentatsiooni üheks eelduseks ongi usaldusväarsuse põhimõte ehk fakt, et autor pälvib lugeja usalduse. Selle teostamiseks on mitmeid vahendeid ja argumente. Kaheks

sagedaimaks argumenditüübiks on enda asjatundjarolli tugevdamine ja autoriteedile toetumine. Nende võtetega esitab kirjutaja end asjatundjana, kasutades kindlas kõneviisis väiteid. Lisaks sellele saab kasutada teistele autoriteetidele viitamist, et näidata arvamuse laia levikut ning et autor ei ole ainus, kes asju nii näeb. (Kasik 2007: 73–74) Usalduse tekitamine kuulub *eetose* alla, sest *eetose* puhul on olulisim kõneleja prestiiž.

Argumentum ad hominem on võte, kus argumenteerimise asemel juhitakse tähelepanu mõnele isikule. Selleks võib olla kõneleja ise, aga ka vastane, keda rünnatakse. Võtte puhul juhitakse sihilikult tähelepanu just kellegi isikuomadustele. (Aava 2003: 52) Võtet võib liigitada *logose* alla. *Argumentum ad populum* (või ka *argumentum ad publicum*) on võte, milles apelleeritakse rahvale ja enamusele ehk inimest mõjustatakse grupi kaudu. Seda võtet võib nimetada ka meie-retoorikaks ning liigitada *paatoseks*. (Aava 2003: 56). *Meie* on kõige tavalisem poliitiline pronoomen ja näitab, kellega kõneleja end seostab või samastab. Selline grupiidentiteedi loomine ei ole objektiivne, sest sõna *meie* kasutamine loob grupi ning eraldab sellest teatud inimesed. (van Dijk 2008b: 177) Poliitilises diskursuses kasutatud meie-osaline esindab tekstides eri kombinatsioonides valitsejaid, Eestit ja eestlaseid. Sellega saab luua pildi üherahvuselisest ja ükskeelsest rahvusriigist. (Kasik 2008: 24)

Kuulaja kiitmine on vana *paatose* alla liigitatud mõjutamisvõte, sest inimestele meeldib, kui räägitakse nende tegudest, annetest, saavutustest ja muust, mis inimesele korda läheb. Samuti on vana võte *paatose* esilekutsumine ehk emotsionaalne üleskütmine. Kõlavad sõnad, ülev hää, ülepaisutatud žestid, pausid ja kordused annavad jutule näiliselt erilise kaalu. Sellele vastandiks on *argumentum ad misericordiam* ehk apelleerimine inimlikkusele ja kaastundele. Selle võttega püütakse veenda, et otsuse vastu võtmine on humaanne tegevus ja ilmtingimata vajalik. (Aava 2003: 66) Sõnavaliku puhul võib kõneleja kasutada mõjutamiseks ka ebavajalikke võõrsõnu. Selliste sõnade kasutusega püütakse anda endast laia silmaringiga inimese muljet ja näidata oma põnevat keelekasutust ja -oskust. (Aava 2003: 93) Taaskord võib võtet liigitada nii *logose* kui ka *paatose* alla.

2. MATERJAL JA MEETOD

Selles peatükis kirjeldatakse töö teemat ja eesmärki, tutvustatakse uurimismaterjali ja selle analüüsi läbiviimise protsessi.

Bakalaureusetöö teema on manipulatsiooni esinemine Eesti Vabariigi presidentide vabariigi aastapäeva kõnedes. Eesmärgiks on välja selgitada, kas kõnedes esineb manipulatsiooni ning esinemuse korral seda erinevatest vaatenurkadest analüüsida. Kasutatud on kvalitatiivset diskursuse analüüsi. Kvalitatiivne analüüs valiti seetõttu, et kõnede sisu oleks ebaotstarbekas arvuliselt väljendada, mis on kvantitatiivse analüüsi põhitingimus (Lagerspetz 2017: 122).

Materjal on kogutud Eesti Vabariigi presidentide vabariigi aastapäeva kõnedest, mis on saadud Eesti Vabariigi Presidendi kodulehelt (<https://president.ee/et>). Kokku analüüsiti 11 kõnet ehk umbes 70 lehekülge teksti. Igalt presidendilt on võetud vaatluse alla vähemalt kaks kõnet, üks tema ametiaja esimesest vabariigi aastapäeva ehk 24. veebruari kõnest ning teine viimasest. Valimis on ka paar erandit. Esiteks ei ole valimis president Konstantin Pätsi kõned, sest need ei ole piisaval määral säilinud. Teiseks on president Alar Kariselt võetud uurimiseks ainult üks, 2022. aasta kõne, sest ta ametiaeg ei ole veel lõppenud. Kolmandaks on võetud kahelt presidendilt, Lennart Merilt ja Toomas Hendrik Ilveselt, vaatluseks kolm kõnet. Seda sellepärast, et nad olid ametis kaks ametiaega, seega võivad nende kõned olla sisuliselt erinevamad kui Kersti Kaljulaidil või Arnold Rüütli. Seega võeti vaatluseks nende esimese ametiaja esimene kõne, esimese ametiaja viimane kõne ning teise ametiaja viimane kõne. Täpsemalt on valitud Lennart Meri kõned aastatest 1993, 1996 ja 2001, Arnold Rüütli kõned aastatest 2002 ja 2006, Toomas Hendrik Ilvese kõned aastatest 2007, 2011 ja 2016, Kersti Kaljulaidi kõned aastatest 2017 ja 2021 ning juba mainitud Alar Karise kõne aastast 2022.

Analüüsis ei ole küll presidentide hariduslikku tausta ega huvialasid arvesse võetud, aga seda tausta on hea teada, et saada parem pilt presidentide võimalikest keelelistest oskustest ja kultuurilistest teadmistest. President Lennart Meri (ametis aastatel 1992–2001) õppis Tartu Ülikoolis ajalugu ning lõpetas selle *cum laude*. Juba üliõpilasajal hakkas ta tegelema

kirjatööga ning ta avaldas oma eluajal mitmeid raamatuid, seejuures ka tõlgitud kirjandust. Teda paelusid väikerahvaste kultuurid ja ajalugu, millest ta tegi ka filme. Tema töö aitas säilitada eesti identiteeti totalitaarse venestamise ajal. Enne presidendiks saamist töötas ta ka välisministrina ja suursaadikuna. (Eesti Vabariigi President)

President Arnold Rüütel (ametis 2001–2006) lõpetas põllumajandustehnikumi ja töötas agronoomina. 1991. aastal omandas ta põllumajandusdoktori kraadi. Pärast seda oli ta mitmete põllumajandusega seotud koolide õpetaja ja direktor ning ta on kirjutanud üle saja teadusliku töö. Enne presidendiks saamist oli ta mitmete nõukogude liige ja ka esimees, samuti on ta kuulunud mitmetesse seltsidesse. (Eesti Vabariigi President)

President Toomas Hendrik Ilves (ametis 2006–2016) omandas hariduse Ameerika Ühendriikides, täpsemalt lõpetas ta New Yorgis asuva Columbia ülikooli (bakalaureusekraadi) ja Pennsylvania ülikooli (magistrikraadi) psühholoogia erialal. 1984. aastal kolis ta tagasi Eestisse, kus alustas tööd välispoliitika uurija ja analüütikuna. Seejärel oli ta suursaadik, välisminister, riigikogu liige ja Euroopa Parlamendi väliskomisjoni aseesimees. Oma ametiaja jooksul töötas ta ka mitmete tööühmmade esimehena ning tema teeneks Eesti riigile on riigi IT-valdkonna arendamine ja rahvusvaheliste suhete loomine. (Eesti Vabariigi President)

President Kersti Kaljulaid (ametis 2016–2021) omandas hariduse Tartu Ülikoolis geneetika erialal ning majandusteadustes. Kaljulaid on mitmeid ameteid pidanud, näiteks on ta olnud müügijuht, Mart Laari majandusnõunik, Eesti Energia Iru Elektriijaama direktor, Euroopa Kontrollikoja Liige, mitmete komiteede liige ning ka esimees. Ta on aktiivselt töötanud ka Tartu Ülikoolis ning Kuku Raadios. (Eesti Vabariigi President)

President Alar Karis (ametis alates aastast 2021) lõpetas Eesti Põllumajandusakadeemia (nüüdne Eesti Maaülikool) veterinaarina ja omandas teaduskraadi parasitoloogias. Ta on töötanud mitmete ülikoolide juures välismaal, aga olnud ka Eesti Maaülikooli rektor, Tartu Ülikooli professor ning rektor. Lisaks neile ametitele on ta olnud Eesti Vabariigi riigikontrolör, Euroopa kekskonnaaudiitorite tööühma juht ja Eesti Rahva Muuseumi

direktor. Ta on kuulunud mitmetesse nõukogudesse, mis on seotud nii riigiga, aga ka Eesti erinevate teadusvaldkondade arendamisega. (Eesti Vabariigi President)

Uurimisprotsessi teostamiseks valiti retoorikast manipulatsioonivõtted, mille esinemust kõnedest otsima hakati. Eeldatavad manipulatsioonivõtted valiti selle järgi, mis tundusid olevat kõnedes sobilikud kasutamiseks ning mille esinemust usuti kõnedest rohkem leitavat. Seejärel märgistati ja kirjutati kõnedest välja kõik eeldatavad manipuleerimise juhud. Kõik märgistatud kohad sisestati ühte Exceli tabelisse. Kvalitatiivse uurimuse puhul ei ole algmaterjali struktureeritus niivõrd oluline, sest analüüsi käigus tehakse lõppotsus selle kohta, mida analüüsima hakatakse ja mida mitte. (Lagerspetz 2017: 123) Analüüsi käigus valiti välja seitse manipuleerimivõtet, mida põhjalikumalt uuriti: manipuleerivad pöördumised, kas-küsimused, ülistamine, ühistele mälestustele rõhumine, allikate petmine, intertekstuaalsuse kasutamine ja meie-retoorika. Ei analüüsitud eraldi juhtudena olukordi, kus on ühes võttes korraga mitu võtet sees. Viimaks analüüsiti igat presidenti eraldiseisvalt aastate lõikes ja samuti võrreldes teiste presidentidega, et näha, kes mis võtteid rohkem või vähem kasutab.

3. ANALÜÜS

Selles peatükis kirjeldatakse manipuleerimisvõtete kasutust ja analüüsitakse nende erinevaid juhtusid. Teiseks analüüsitakse presidente isikukeskselt ehk võrreldakse iga presidendi kõnesid aastate lõikes. Kolmandaks analüüsitakse võtete esinemust presidentide lõikes ehk võrreldakse presidente üksteisega.

3.1. Manipulatsioonivõtete kasutus kõnedes

Selles alapeatükis analüüsitakse erinevaid manipulatsioonivõtteid (kokku seitset). Nende kohta tuuakse näiteid ning põhjendatakse, miks taoliste lausete või sõnade kasutus võib kõnes näidata manipulatiivsust.

3.1.1. Manipuleerivad pöördumised

Hea tava on kõnet alustada pöördumisega nende poole, kes on kuulajad. Pöördumise eesmärk on kuulajaid kõnetada, et näida, nagu nende suheldaks. Neid kaasatakse näiliselt vestlusesse, mis võivad olla väga olulise väärtusega. (Mulholland 1994: 94) Kuna pöördumine on tavaline ja ka eeldatud tegevus, ei ole pöördumine manipuleeriv, kui kasutatud sõnadega jääda neutraalseks. Järgnevalt on välja toodud kõnedes esinevad pöördumised ja on põhjendatud nende neutraalsust või manipulatiivsust.

Pöördumiste puhul on võimalik eristada ametlikku vältimatut pöördumist ja pöördumist, mis on sõbralikum ja loob kuulajas mingeid tundeid. Ametlike pöördumiste juurde kuuluvad näiteks pöördumine ekstsellentside ja välismaiste külaliste poole. Need pöördumised on vältimatud ja peavad olema üles ehitatud teatud moel. Neutraalsed pöördumised on ka pöördumised daamide ja härrade, kuulajate, saalisviibijate poole, kui kirjeldava omadussõnakasutus piirneb neutraalsete sõnadega nagu on näiteks sõna lugupeetud. Ametlikke pöördumisi kasutasid Lennart Meri (1993., 1996. ja 2001. aastal), Arnold Rüütel

(2002. ja 2006. aastal), Toomas Hendrik Ilves (2007. aastal) ja Kersti Kaljulaid (2017. aastal). Ametlike pöördumiste kasutamine ei välista aga kõnes ka isiklikemate ja familiaarsemate pöördumiste kasutamist.

Ametlikke pöördumisi esines enamjaolt kõnede alguses ja keskel ning mõnel üksikul korral ka kõne lõpus. Alguses esines neid Meri 1993., 1996. ja 2001. aasta, Rüütli 2002. ja 2006. aasta, Ilvese 2007. ja 2011. aasta ning Kaljulaidi 2017. aasta kõnedes. Keskel Meri 1993. aasta, Rüütli 2002. aasta, Ilvese 2007. ja 2011. aasta ja Kaljulaidi 2017. aasta kõnedes. Lõpus esines ametlikke pöördumisi vaid Meri 2001. aasta kõnes. Huvitaval kombel ei esinenud mitte ühtegi täielikult ametlikku ja neutraalset pöördumist Toomas Hendrik Ilvese (2011. ja 2016. aasta), Kersti Kaljulaidi (2021. aasta) ja Alar Karise (2022. aasta) mõningates kõnedes.

Kui pöördumine on tehtud familiaarsemaks, võib sellest järeldada manipulatiivseid tagamõtteid. Taolised pöördumised koosnevad meelitavast või kiitvast omadussõnast ning nimisõnast ehk neid, kelle poole pöördutakse, tahetakse meelitada. Taolisi kiitvaid juhtumeid võib kõnedest palju leida, sõnad *armas*, *kallis* ja *hea* on kõige enam läbi käinud. Populaarseim on kombineerida sõna *hea* ja mõni nimisõna, neid kombinatsioone oli kokku 10 erinevat (näiteks *head kuulajad*, *head kaasmaalased*, *head inimesed*, *hea Eesti rahvas*). Sellele järgneb sõna *kallis*, mille kombinatsioone on seitse ning *armas*, mille kombinatsioone on viis (näiteks *kallid kaasmaalased*, *kallid külalised*, *armsad kaasmaalased*, *armas Eesti rahvas*). Selliseid sõnu kasutades näitab president, et ta kiidab kuulajat ja peab teda tähtsaks, isegi kui ta teda isiklikult ei tunne.

Enamjaolt on pöördutud mainitud omadussõnadega just eestlaste poole, pannes neid paari sõnadega *rahvas*, *kuulajad* ja *kaasmaalased*. Samuti on kasutatud sõna *sõbrad*. Teatud sõnapaare esines kõikides kõnedes olenemata aastast või presidendist. Populaarseimad kombinatsioonid olid *armsad kaasmaalased*, *kallid kaasmaalased* (mõlemat esines viiel korral), *kallid sõbrad*, *hea Eesti rahvas*, *head kuulajad* (kõiki esines neljal korral), *armas Eesti rahvas*, *head sõbrad* (mõlemat esines kolmel korral), *armsad sõbrad*, *kallid Eesti*

inimesed ja mu daamid ja härrad (kõiki kahel korral). Niisiis pöördutakse hellitavate sõnadega kõige rohkem just eestlaste ja ka kuulajate poole

Kõne asukoha poolest esines familiaarseid pöördumisi kõikjal, kõige rohkem aga kõne keskpaigas ja kõikide presidentide ja peaaegu kõikide kõnede puhul. Kõige enam esines kõne keskel familiaarseid pöördumisi Ilvese 2011. ja 2016. aasta kõnedes. Kõnede alguses olid need pöördumised vähem populaarsed ja kõnede lõpus esines neid Meri 1996. ja 2001. aasta, Rüütli 2002. ja 2006. aasta, Kaljulaidi 2017. ja 2021. aasta ning Karise 2022. aasta kõnedes.

Eraldi juhuna võib välja tuua, kui president pöördub kuulajate poole kutsudes neid sõpradeks (näiteks *head sõbrad, armsad sõbrad*). Seda pöördumist on kasutanud kõik presidendid, täpsemalt Meri 1993. ja 2001. aastal, Rüütel 2002. aastal, Ilves 2011. ja 2016. aastal, Kaljulaid 2017. ja 2021. aastal ja Karis 2022. aastal. Eranditeks olid Meri 1996., Rüütli 2006. ja Ilvese 2007. aasta kõned, kus sõprade poole ei pöördutud. Arvestades, et president ei saa tunda kõiki Eesti kodanikke või kõne kuulajaid, siis on manipuleeriv, kui ta kutsub endale võhivõõraid inimesi sõpradeks. Sellega soovib ta luua illusiooni, nagu oleks president kõigi sõber, mitte institutsiooni esindaja. Kuna selline näilisus luuakse, siis on tarvilik teada ka, millest pärast taolist pöördumist räägitakse. Teemad küll varieerusid, kuid need oli kõik seotud Eesti riigiga. Näiteks puudutati riigi arengu ja hoidmise teemat, tuletati meelde möödunud raskeid ajalooperioode, kõneleti eelarvest ja poliitikast ning ka üksteisega arvestamisest.

Samuti võib välja tuua, kui president pöördub rahva poole sõnaga *mu*. Selline sõnakasutus loob eriti lähedase tunde ja tekitab tunde, nagu peaks president tervet kuulajaskonda endale väga lähedaseks. Sõna on analüüsitud kõnedes kombineeritud fraasidega *daamid ja härrad, kallid kaasmaalased* ning *head kuulajad ja vaatajad*. Näiteks Toomas Hendrik Ilvese 2011. aasta kõnes on kasutatud nii fraasi *mu daamid ja härrad* kui ka *mu head kuulajad ja vaatajad* erinevates kohtades kõne kestel. Nende fraasidega on pöördunud kuulajate poole Lennart Meri ja Toomas Hendrik Ilves, täpsemalt aastatel 2001 (Meri) ja 2007 ning 2011 (Ilves).

Lisaks eriliselt väljatoodud viisil pöördumistele võib kõnedest leida ka nii-öelda ridadevahelist pöördumist (kaudsed pöördumised on näidetes alla joonitud). Taolise pöördumise eesmärk võib olla rõhutada pöördumise erilist tähtsust või soovitakse rõhutada just nende olulisust, kelle poole pöördutakse. Samuti võib pöördumisel olla eriline alatoon (näiteks ülistav või manitsev). Arnold Rüütel on 2002. aastal pöördunud erinevate põlvkondade poole sõnadega

(1) *Me oleme jagu saanud pärandist, mille jättis meile poole sajandi pikkune okupatsioonirežiim, ja võtnud vastu väljakutsed, mida esitab meile demokraatlik ja globaliseeruv maailm. Seda on võimaldanud vanema põlve ohvrimeelsus ja mõistev leplikkus, Eesti noorte ettevõtlikkus ja riskijulqus ning keskmise põlve kohanemisvalmidus.*

Manitsemist väljendab Kersti Kaljulaidi 2017. aasta kõnest lõik noorte kohta, kus on lausutud

(2) *Praegu näeme, et meie noorte ootused erinevad kardinaalselt kas või praeguste keskealiste ootustest. Noored ei tea, mida tähendab struktuurne tööpuudus ja ümberõpe. Nad vahetavad tööandjaid, oma rolle tööturul ja tegevusvaldkondi loomulikult ja iseenesestmõistetavalt.*

Erinevate põlvkondade või sihtgruppide poole pöördumist on väljendatud ka väga otsekoheselt, mis näitabki kas probleemi või nende tähtsust, kelle poole pöördutakse. Nii on kõnetanud Alar Karis noori 2022. aasta kõnes sõnadega

(3) *Noored, pöördun teie poole. Need mured ei ole nõrkus. Need on päris mured.*

Samuti on pöördumisi Eesti inimeste poole, näiteks Toomas Hendrik Ilvese 2007. aasta kõne pöördumine sõnadega

(4) *Eesti Vabariik sündis tänu haritud eestlaste ühistele püüdlustele ja pingutustele. Täpselt samuti toetub ka Eesti edasine areng ja hea käekäik ennekõike korralikule haridusele. Just see panebki mind siit kõnepuldist pöörduma kogu rahva, kõigi*

lastevanemate ja õpilaste poole, et kutsuda teid kriitiliselt mõtlema Eesti haridussüsteemi tulevikule

või Kersti Kaljulaidi 2021. aasta kõnes sõnadega

(5) Ma palun kõiki Eesti inimesi – kaitseme endid, meie lapsi, meie inimeste töökohti ja perede toimetulekut ning vaksineerime end niipea, kui selleks võimalus avaneb!

Pöördumisi on tehtud ka riigijuhtide ja muude tähtsate inimeste poole, nii on Lennart Meri 1993. kõnes pöördunud mitme sihtgrupi poole sõnadega

(6) See, mu sõbrad, ei ole retooriline küsimus. See, lugupeetavad riigijuhid, kes te austate tänasel õhtul isiklikult, oma ministrite või suursaadikute kaudu Eesti Vabariiki ja tema seitsmekümne viiendat aastapäeva, on teile esitatud murelik küsimus. Ma pöördun, ekstsellentsid, teie kaudu maailma poole. Ma pöördun Eesti rahva poole hoiatavate sõnadega: kahetsusväärse kombel on meie naaberriigi demokraatlikud ümberkorraldused taganemas uue agressiivse, neokolonialismile orienteeritud välispoliitilise kontseptsiooni ees.

Selle näite puhul on samuti näha, kuidas Meri nimetab kõiki järgnevaid inimesi esiteks oma sõpradeks ning alles siis täpsemalt nende ametite või staatuste järgi.

Iga presidendi kõnedes on eriilmelisi pöördumisi, millest mõningad on neutraalsed ning mõnedest võib leida manipuleerimise märke. Neutraalsete pöördumiste hulka kuuluvad pöördumised kuulajate või saalisviibijate poole nii, et ei kasutata emotsioone või hinnanguid andvaid omadussõnu. Manipuleerivad pöördumised on aga pöördumised, mis kätkevad endas teatud tundeid ja hinnanguid nende suhtes, kelle poole pöördutakse. Samuti on manipuleeriv pöörduda kuulajate poole sõnadega *sõbrad* või *mu*, sest luuakse pettekujutelm, et kõne pidaja on kuulajatele rohkem kui president. Lisaks sellele pöördutakse kõnedes mõne sihtgrupi poole nii, et see ei toimu mitte kõne alguses või et see ei ole selgelt välja toodud, vaid pandud teksti sisse, et näidata pöördumise erilist tähtsust.

3.1.2. Kas-küsimus

Kõnedest on võimalik leida küsimusi, mida saab esitada mitut moodi. Kuigi küsimuste küsimine ei ole manipuleeriv, muutub see selleks, kui küsimuse taga on mõni teine tagamõte. Samuti on võimalik küsida küsimusi, millele kõik ei saa vastata. See eraldab vastajad ja mitte-vastajad ning loob eristuse, mis omakorda on manipuleeriv, sest inimene, kes ei saa üldsusele esitatud küsimusele vastata, võib tunda end halvasti, olenemata sellest, et ta ei peagi küsimusele vastust oskama anda. (Mulholland 1994: 292) Ka on olemas küsimused, mille eesmärk ei ole saada vastus, vaid midagi väita või panna lugejat enda tegudele mõtlema.

Kas-küsimus võib olla üldküsimus või alternatiivküsimus. Mõlemal juhul loob see teatava must-valge ja kahemõttelise maailma, kus suunatakse inimest arvama, et ongi olemas vaid kaks vastusevarianti. Inimene peab seega ainult nende variantide seast endale sobiliku valima. Kas-küsimuse puhul saab seega vaadelda, kellele on küsimus suunatud, kas sellele saab üheselt vastata ning kas küsimusele on üldse võimalik vastata. Kas-küsimusi on oma kõnedes esitanud kõik presidendid ning neid esines peaaegu et kõikides kõnedes. Ainsaks erandiks oli Ilvese 2011. aasta kõne, kus ei esinenud mitte ühtegi kas-küsimust.

Vabariigi aastapäeva kõnedes on tavalisim pöörduda küsimusega üldsuse ja Eesti rahva poole. Nii on näiteks küsinud Arnold Rüütel 2002. aastal

(7) *Täna võime küsida, kas me oleme saanud suureks vaimult,*

Niisamuti küsis Toomas Hendrik Ilves 2016. aastal

(8) *Kas konserveerime end või avame? Kas oleme kartlikud või julged?; ..kas kandikul ette kantut oskame ka väärtuslikuks pidada?*

Taolistele küsimustele saab iga kuulaja vastata enda perspektiivist, kuid samas hoides meeles ka suuremat üldsust ehk tervet Eesti rahvastikku. Toomas Hendrik Ilves küsis ka 2007. aastal

(9) Kas meie rekordilisi kasumeid teenivad ettevõtjad ikka investeerivad piisaval määral innovaatilisse tootmisse, mis muu hulgas aitaks toime tulla aina suuremaks arengutakistuseks muutuva tööjõupuudusega?

Sellise küsimuse puhul on küsimus suunatud küll üldsusele, kuid võib tajuda, et tegelikult on küsimus mõeldud väiksemale inimrühmale. Vastata võib igaüks, aga asjakohast vastust saavad anda ainult need, kes on mainitud ametialaga seotud (ehk ettevõtjad) ja kellel on tavainimesest erinev nägemus.

Kahe näite vahepealset varianti ilmestab hästi Kersti Kaljulaidi 2017. aasta kõne lõik

(10) Küsi kandidaatidelt, kas nad on valmis teid teie püüdlustes toetama, kui teil on teotahet. Või hoiavad nad kinni aegunud juhtimismudelist, kus juhid, kord valitud, otsustavad ise, mis on nende rahvale hea ja kiidavad oma otsuseid teie raha eest loodud meedia vahendusel? Kas nad on valmis pidevaks aruteluks selle üle, mida kodukandis teha? Kas nemad laseksid teil teha sellist küla või linna, nagu teie arvates on tarvis?

Tehniliselt on küsimus suunatud üldsusele ja sellele on võimalik vastata, kui asjasse süveneda ja reaalselt ka kõnealuste kandidaatidega suhelda, kuid kaudselt on küsimus suunatud riigijuhtide poole. Küll aga ei ole oodata sama vastust igalt vastajalt.

Samuti on variant vormistada kas-küsimust suunitlusega panna lugejat mõtlema enda tegude peale. Küsimusi saab jaotada nende avatuse ja kinnisuse järgi. Kinnised küsimused sõnastatakse nii, et vastaja saab vastata ainult jaatavalt või eitavalt. Taolised küsimused loovad ka kujutelma, nagu oleks küsimus must-valge, seega on vastajal ainult kaks vastusevarianti. (Mulholland 1994: 291) Taoliste küsimuste on kuulajal võimalik ka vastata jah või ei, mida kas-küsimus nõuab, aga vastuse andmine ei ole seejuures ilmtingimata vajalik. Nii on küsinud Alar Karis 2022. aasta kõnes

(11) Kas ma oskan märgata ja hoolida? Kas ei ole ehk minuski käitumismustreid, mis võivad võimendada minu lähedaste muresid? Kas suudan anda vaimse tervise

esmaabi? Kas oskan avaliku elu tegelasena näha, kuidas lapsed ja noored hakkavad arvama, et täiskasvanute ebaviisakus ja solvangud on midagi normaalset?

Selliste küsimuste puhul ei ole võimalik igal kuulajal anda ühesugust vastust, sest küsimusele vastamine nõuab isikukeskset lähenemist.

Kui ühed kas-küsimused on sellised, mille puhul võib vastaja tõesti vastata oma seisukohast olenevalt, siis teine osa on retoorilised küsimused. Nende küsimuste puhul võib märgata, et küsimuse esitamine iseenesest ei ole tegelikult vajalik, vaid küsimus ise kannab endas juba eeldatavat vastust. Küsimusega tegelikult väidab kõne esitaja midagi. Retoorilisi küsimusi kasutatakse ka selleks, et avaldada oma emotsioone ilma neid sõna-sõnalt väljendamata. (Mulholland 1994: 294) Kuna küsimusele ei ole tegelikult vastust oodatud, ei ole võimalik sellele ka vastata.

Retooriliste küsimuste hulka on arvatavad ka pööratud polaarsusega küsimused, mis kannavad endas väidet või seisukohta, mis on vastupidine enda küsimuse vormile. Ehk kui küsimus on püstitatud eitavas vormis, väidetakse tegelikult sama lauset jaatavas vormis. (Laanesoo 2018: 21, 25) Heaks näiteks taolisest küsimusest on Kersti Kaljulaidi 2021. aasta kõnes küsitud *Kas poleks tore, kui nii jääkski?* pärast kirjeldusi sellest, kuidas koroonaviirusest tulenevalt olid inimesed rohkem maakohtades ning kortermajade ees oli vabu parkimiskohti. Küsimus on eitavas vormis üles ehitatud, küll aga väidetakse tegelikult, et oleks tore, kui nii jääkski, et inimesed viibivad rohkem maakohtades.

Samas kõnes on esitanud Kaljulaid küsimuse

(12) Kas pole väikerahva kestmine mitte kindel siis, kui tema elujärg on naabritega enam-vähem võrreldav? Kas mitte liitlaste olemasolu pole see, mis eesti kultuuri ja keele kestmisele lisatagatise annab?,

mille tagant võib leida kindla väite ja tõepidamise. Väidetakse, et väikerahva kestmine on kindel siis, kui selle elujärg on naabritega võrreldav ja samuti, et liitlaste olemasolu on just see, mis eesti kultuuri ja keele kestmise tagab.

Samuti on Kaljulaid tõstatanud läbi väite küsimuse hariduse kohta 2017. aasta kõnes hariduse kohta sõnadega

(13) ... kas mitte alus- ja põhihariduseski ei peaks riigi vastutus olema selgem, et hoida üht meie suurimat loodud ühiskärtust – ühtluskooli.

Tegelikult väidab Kaljulaid selle küsimusega, et riigi vastutus peab olema hariduses selgem, sest nii on võimalik hoida ühtluskooli. Selliste küsimuste vormistamine annab lugejale tunde, nagu tema arvamus loeks, kuid tegelikult on kõnelejal juba enda nägemus asjast kujunenud. Kõneleja soovib midagi väita, kuid kasutab selleks küsimuse vormi, et mitte olla liialt otsekohene ja näidata hoolivust kuulaja arvamus suhtes, samal ajal teda suunates „õige“ arvamus poole.

Kas-küsimuse küsimine kõnes on populaarne tegevus Kõnedes kasutati nii küsimusi, mis olid suunatud kas tervele eesti rahvale või olid seda vaid näiliselt tehtud. Samuti küsiti küsimusi, mille eesmärk on panna kõne lugeja või kuulaja mõtlema iseendale ning millele ei ole võimalik kõigil ühest vastust anda. Kolmandaks levinud küsimuse vormiks olid retoorilised või pööratud polaarsusega küsimused. Kõik presidendid kasutasid kõnedes kas-küsimusi, ainsaks erandiks on Toomas Hendrik Ilvese 2011. aasta kõne.

3.1.3. Ülistamine

Vabariigi aastapäeval on paslik rääkida eestlastest ja nende saavutustest. Küll aga võib juhtuda, et kiitmisest saab ülistamine, mis on manipulatsioonivõte. Kellegi ülistamine viib ta paremasse meeleollu, aga näitab ka ülistajat positiivsest küljest. Näidatakse, et kõneleja on heatahtlik ja sõnadega üllas ning kujundatakse usaldusväärse isiku kuvand. Seega luuakse kõneleja ja kuulaja vahele eriline side, mida võib kõneleja hiljem oma kasuks ära kasutada. (Mulholland 1994: 278)

Analüüsitud kõnedes on kolm põhiteemat, millega seoses eestlasi ja Eestit ülistatakse. Levinuim on eestlaste innovaatsilisuse, teaduse ja IT-valdkonna edukuse ülistamine. Neid teemasid on käsitletud kõnedes Meri 2001. aastal, Rüütel 2002. ja 2006. aastal, Ilves 2007.

ja 2016. aastal ja Kaljulaid 2017. aastal. Arnold Rüütli 2002. aasta (14) kui ka 2006. aasta (15) kõnedes esineb taolist ülistamist sõnadega

(14) Eesti on teinud silmapaistvaid edusamme geeniuuringutes ja infotehnoloogias.

(15) Eesti on olnud uuendusmeelne. See on meie eelis ja vastutus,

Toomas Hendrik Ilves on lausunud 2016. (16) ja Kersti Kaljulaid on 2017. aastal (17)

(16) Kui mõtleme tagasi Eesti viimasele veerandsajandile, siis märkame, et oleme saavutanud edu eelkõige seal, kus oleme julgenud teha uutmoodi ja teistmoodi. Kiired ja otsustavad reformid, moodsa tehnoloogia kasutuselevõtt, viimasel aastakümnel ka vabakonna jõuline esiletõus ühiskonna arengu mõjutamisel.

(17) Kommetes konservatiivsed, oleme ühiskonnana ometi üks maailma innovaatilisemaid.

Teiseks levinud teemaks on eestlaste nutikuse ja paindlikkuse ülistamine. Sinna juurde saab liigitada ka mõistuse ja ettevõtlikkuse kiitmise. Toomas Hendrik Ilves on seda maininud 2016. aastal (18), Kersti Kaljulaid 2017. aastal (19) ja Alar Karis 2022. aastal (20) sõnadega

(18) Meie saame hakkama, meie oleme kiiremad, nutikamad, paindlikumad, meie leiame ja leiutame lahendusi. Mida olemegi veerand sajandit teinud,

(19) Meie paindlikkus aitab meil olla paremini valmis 21. sajandi ühiskonnaelu mõistlikuks korraldamiseks,

(20) Me suudame seda, sest meie inimesed on nutikad ja ettevõtlikud.

Siinkohal on ka näha, et kasutatud on meie-retoorikat, mis põimib nii kuulaja kui ka presidendi enda nutikate, ettevõtlike ja tublide eestlaste hulka, kellest juttu on.

Kolmandaks levinumaks ülistamisteenaks on eestlaste õigete otsuste langetamise oskus ning suutlikkus igas olukorras hakkama saada. Toomas Hendrik Ilves on 2011. aastal (21) ja Kersti Kaljulaid 2021. aastal (22) lausunud

(21) *Me oleme saanud hakkama. Ja saame ka edaspidi,*

(22) *Oleme 30 aasta jooksul teinud palju asju õigesti.*

Samuti on nende teemadega mitmel korral olnud seotud ka võimekus tulla välja keerulistest olukordadest. Nii on Lennart Meri öelnud 1996. aastal (23) ja Arnold Rüütel 2002. aastal (24)

(23) *Eesti tugevus on isegi meie sukeldumisrekord, meie vajumine viiekümneks aastaks okupatsiooniookeani pimedasse olematusse, kust me õhku ahmides kaldale jõudsime, vabadus, võrdsus, vendlus endist viisi hammaste vahel,*

(24) *Meie vaimusuurust on toitnud rahvusliku ärkamisaja kiiluvees sündinud omariikluse idee.*

Kokkuvõtvalt saab öelda, et eri presidentide kõnedes esineb ülistamist korduvalt, kuid läbivad teemad on samad. Nendeks on innovaativsus, teaduse ja IT-valdkonna edukuse ülistamine, eestlaste nutikuse ja paindlikkuse ülistamine ning eestlaste suutlikkuse kiitmine.

3.1.4. Ühistele mälestustele rõhumine

Presidendid mainivad oma kõnedes olulisi ajaloolisi sündmusi ja rahva ühiseid mälestusi. Need võivad esile tuua nii positiivseid kui ka negatiivseid emotsioone. Kõneleja võib kasutada ühiseid mälestusi selleks, et näidata, kuidas tema emotsioonid ühtivad teiste omadega. Samuti näitab kõneleja, et ta mõistab neid, kes on taolisi kogemusi läbi elanud ja tõstab seeläbi ka enda mainet. Lisaks loob ühiste mälestuste kasutamine erilise sideme kõneleja ja kuulaja vahel, sest on olemas neid ühendav faktor. (Mulholland 1994: 360) Lisaks on manipuleeriv mainida sündmuseid ja nendes osalenuid või nendega seotud olnud inimesi just positiivses valguses ning ülistava alatooniga. Samuti on manipuleeriv, kui lisaks ülistamisele kasutatakse ühistest mälestustest rääkides meie-retoorikat ehk president loeb ka end nende hulka, kes on sündmustes osalenud. Tulenevalt teksti suunamisest eestlastele või kõikidele Eesti elanikele, on kõnedes esinenud ühised sündmused eelkõige seotud just

Eestiga. Mainimisvääraseid sündmuseid on Eesti ajaloos olnud mitmeid, aga kõnedes käivad läbi vaid mõningad kindlamad.

Enim on mainitud kõnedes Eesti taasiseseisvumist. See võib tuleneda faktist, et mitmed analüüsitud kõned on taasiseseisvumise juubeliaastatel esitatud. Kõnedest on seda sündmust mainitud Meri 2001. aasta, Rüütel 2002. ja 2006. aasta ning Ilves 2011. ja 2016. aastal. Toomas Hendrik Ilves mainis taasiseseisvumist 2016. aastal, kui möödus taasiseseisvumisest 25 aastat sõnadega

(25) *Pöördeline aeg annab võimaluse nutikatele ja julgetele. Täpselt nii, nagu juhtus 25 ja samuti pea sada aastat tagasi.*

Sama mainis Ilves 2011. aasta kõnes kolmel korral, lausudes

(26) *Eesti aja loos, selles suures, mida koovad igaviku kangrud, oleme lõpetanud ühe peatüki, mis algas 1991. aastal, mil me väljusime varjude vallast.*

(27) *Väga paljud neist muredest, mis 20 aastat tagasi tundusid meile tarbetu luksusena, on tänaseks saanud meie omadeks.*

(28) *20 aastat tagasi nähti ka meie vabanemises ohtu. Meid manitseti ja hoiatati nii otsesõnu kui kaudu, et paadi kõigutamine võib tekitada ebastabiilsust ning koos sellega ohustada riikide suhteid autoritaarse režiimiga.*

Kõik kolm juhtu mainivad aastat 1991 ja käsitlevad seda omal moel. Lisaks Ilvele mainisid taasiseseisvumist oma kõnedes ka Lennart Meri 2001. aastal sõnadega

(29) *Tänases Eesti riigis käies tundub uskumatu, et me taastasime oma iseseisvuse kõigest kümme aastat tagasi.*

ja Arnold Rüütel 2006. aastal sõnadega

(30) *Siin peab igaüks tundma seda, millest laulsime täiel häälel oma iseseisvust taastades ning mida tundsime äsja oma olümpiasangaritele kaasa elades...*

Niisiis on taasiseseisvumise mainimine kõnedes levinud, seda nii seetõttu, et see toimus hiljuti hiljuti ja puudutas Eestit suuresti, kuid ka seetõttu, et mitmed uuritud kõned langesid sündmuse juubeliaastatele.

Lisaks taasiseseisvumisele mainiti kõnedes ka teise maailmasõja aegu (Meri 1996 ja Kaljulaid 2017), okupatsiooni aega (Kaljulaid 2021), küüditamist (Meri 2001) ja vabadussõda (Ilves 2016). Okupatsiooni mainis Kersti Kaljulaid 2021. aastal sõnadega

(31) Me kõik, kes me oleme üle elanud okupatsiooni, elame selle kestmisehirmuga kogu oma elu,

kaasates ennast nende sekka, kes on okupatsiooniajal elanud ja endiselt tunnevad selle aja mõju. Lennart Meri mainis 2001. aasta kõnes ka suurküüditamist sõnadega

(32) Sellel suvel möödub 60 aastat esimesest suurküüditamisest, ja 14. juuni on meie kõigi ühine leinapäev, mis ühendab kõiki küüditamislaineid, kõiki ohvreid, kõiki nimetuks jäänud arreteeritud, kõiki kadunud.

Seda sündmust oli kerge kõnesse põimida, sest nagu taasiseseisvumisegagi möödus küüditamisest teatav suurem aastaarv.

Kui presidendid on oma kõnedes mõnda eesti rahvaga jagatavat mälestust maininud, on need üldjoontes olnud alatooniga, mis vihjab eestlaste suutlikkusele hakkama saada ning kannab seega endas ülistamist. Samuti loevad presidendid end nende sündmuste kaaskogejateks ehk rõhutakse üldsusele ja kasutatakse ka meie-retoorikat. Populaarseim sündmus kõnedes kajastamiseks on Eesti taasiseseisvumine 1991. aastal, kuid mainiti ka teist maailmasõda, nõukogude okupatsiooni, küüditamist ja vabadussõda.

3.1.5. Allikate peitmine

Veenmise ja manipulatsiooni erisuseks on ebamäärasuse hulk tekstis. Veenmise puhul kasutatakse kindlaid argumente, mis on läbipaistvad ja ühiselt mõistetavad. Ausa argumenteerimise üheks eelduseks on läbipaistvus, kuid selle kaotamisel rikutakse teadlikult

argumenteerimise reegleid ja seega ka manipuleeritakse (Hennoste 2002b: 138). Manipulatsiooni puhul peidetakse argumente esitades allikaid, osalisi või muud, mis võiks argumendi ümber lükata. Taolised ebamäärased laused on väga üldised ja võivad tähendada mitut erinevat asja korraga. Sellist ebamäärasust või õigemini allikate peitmist esines presidentide kõnedes palju. Ainsad analüüsitud kõned, milles seda võtet ei olnud, olid Meri 1993. ja 2001., Rüütli 2006. ja Karise 2022. aasta kõned. Kõige enam esines seda võtet Rüütli 2002., Ilvese 2016. ja Kaljulaidi 2017. aasta kõnedes.

Esinenud allikate peitmist ja ebamäärasust saab jaotada rühmadesse. Levinud on kõnedes mainida teisi riike ilma neid nimetamata. Seda on teinud Ilves 2016. aastal ning Kaljulaid 2017. aastal, seejuures on oluline, et seda juhtus mõlemas kõnes korduvalt. Kersti Kaljulaid mainib 2017. aasta kõnes

(33) *Riiqid, kes meie arvates on kaotamas oma identiteeti juurdetulijatele, on meist edukamad olnud just ühtse keeleruumi kujundamises, isegi kui neil on olnud meist palju rohkem soovi kaitsta oma komberuumi. Keelekeskkonda kaasamine toimib lasteaias ja eelkooli, täiskasvanu ja lapse vahelise loomuliku suhtluse kaudu.*

Selles näites võrdleb Kaljulaid Eestit teiste riikidega ja kiidab neid. Veidi hiljem aga toimub vastupidine ehk ta kiidab just Eestit võrdluses teiste riikidega

(34) *Meie aja lugu on liikumine, minek ja tulek. Teiste maailma riikidega võrreldes on Eesti selliseks ajastuks palju paremini valmis, sest meil on arvuti kaudu kätte saadav koduriik, mis on pidepunktiks nii oma kodanikele kui ka oma e-residentidele.*

Sarnaselt Kaljulaidi Eesti kiitusele on ka Toomas Hendrik Ilves maininud 2016. aasta kõnes teisi riike ning võrrelnud neid Eestiga, kiites Eestit sõnadega

(35) *Eesti muret võimendab kartus, et viimasel veerandsajandil taastatu ja uuesti loodu võib jälle kaduda. Meil on alati mure oma püsijäämise pärast. See eristab meid paljudest teistest riikidest ja rahvastest. Aga, head kuulajad, täpselt samamoodi eristab meid ju ka veendumus, et Eesti pole nagu nood teised.*

Samas kõnes on öelnud Ilves ka

(36) Muidugi võime leida õigustusi tänastele probleemidele orja-ajast ja okupatsioonist. Paljud riigid nii just teevadki. Meilgi on oht minevikku tarduda, lohutades end ajatu tarkusega, mille järgi tulevikuta elab see, kes minevikku ei mäleta. Aga ma ei taha, et kommunistliku Ida-Euroopa riigi või eks-kommunistliku riigi kuvand jääb meid saatma. Ja me ei tohi seda kuvandit ka ise võimendada.

Selles näites Ilves kiidab, aga ka hoiatab kuulajaid, et ei muututaks samasuguseks nagu teised riigid, kes õigustavad oma eluolu mineviku tragöödiatega ja jäävad sellesse kinni. Küll aga ei ole mainitud ühegi kindla riigi nime.

Teiseks rühmaks on ebamäärase sõna *nemad* kasutus ilma täpsustamata, keda selle sõna all silmas peetakse. Kontekstist tulenevalt võib eeldada, keda on selle sõna all silmas peetud, kuid kindlaid väiteid kõnes ei ole. Selliselt on allikaid peitnud Rüütel 2002. aastal, Ilves nii 2011. ja 2016. aastal ning Kaljulaid 2017. aastal. Arnold Rüütel on 2002. aasta kõnes öelnud

(37) Oleme sageli hinnanud oma lähiajalugu ühemõõtmeliselt ja teenimatult unustanud need, kes taasiseseisvumise kriitilistel hetkedel julgesid otsustada ja tegutseda. Nende tegevus tsentraliseeritud võimu ahtas ruumis toitis rahva lootust jääda rahvusena püsima, taastada oma riik, otsustada ise oma maa ja rahva saatuse üle.

Samuti on peitnud kõnealuseid isikuid või riiki Toomas Hendrik Ilves 2016. aastal lausudes

(38) Meil on alati mure oma püsijäämise pärast. See eristab meid paljudest teistest riikidest ja rahvastest. Aga, head kuulajad, täpselt samamoodi eristab meid ju ka veendumus, et Eesti pole nagu nood teised. Meie saame hakkama, meie oleme kiiremad, nutikamad, paindlikumad, meie leiame ja leiutame lahendusi. Mida olemegi veerand sajandit teinud.

Sarnaselt varasemale on ka siin kasutatud peidetud isikuid, riike või muud selleks, et Eestit nendega võrreldes kiita. Samas kõnes on veel taolisi mainimisi, näiteks

(39) Kui Eesti jätab tähtsad asjad tähelepanuta, siis upume aegamisi asendustegevuste sohu. Nende puhul, kellele on antud ja kes on võtnud vastutuse Eesti käekäigu eest, on seesugune ekslemine lubamatu. Seepärast olen ka mures kõigi nende tundide pärast, mida raisatakse juba teist aastat vaidluste peale, kuidas kaks täiskasvanud inimest oma eraelu korraldama peaksid või tohiksid.

Nendes lausetes tahetaks nagu mainida riigijuhte, kuid seda ei tehta, vaid peidetakse tõeline sihtgrupp ära. Ka 2011. aasta kõnes on Ilves maininud poliitikat peites ära tegelike tegutsejate nimekiri lausudes

(40) See polegi nii väike saavutus ühe inimpõlve jaoks. Selleni, mida Eesti on saavutanud, pole jõudnud mitte kõik totalitaarsest ja vägivaldsest okupatsioonist väljunud riigid. Selle eest tuleb tänada neid valitsusi, kel oli julgust eelistada otsustavust populaarsusele. Aga eeskätt tunnustaks tulevane ajaloolane eesti rahvast...

Lisaks on selles näites mainitud ka teisi riike, kuid nende nimesid ei öelda.

Kolmanda rühmana kõneldakse kindlamatest tublidest ja julgetest tegijatest ning mainitakse asjatundjaid ja teadlasi. Kuna inimloomuses on usaldada inimest, kellel on kõnealuses teemas rohkem kogemust ja teadmisi, siis on manipuleeriv oma väiteid kinnitada salapärase asjatundjate või teadlaste arvamuste või ütlustega. Sellist lähenemist on kasutanud Meri 1996. aastal, Rüütel 2002. aastal, Ilves 2007. aastal ning Kaljulaid 2021. aastal. Arnold Rüütel on 2002. aasta kõnes maininud seoses vaesusega

(41) Miks ikkagi pole vaesus kümne iseseisvusaasta jooksul vähenenud, kuigi keskmine elujärg on paranenud, nagu annab tunnistust Eesti inimarengu indeksi jätkuv tõus? Asjatundjate vastus on: vaesust vähendaks eeskätt ebavõrdsuse leevendamine sihikindla ja jõulise sotsiaalpoliitika abil.

Samas kõnes on mainitud ka teadlasi sõnadega

(42) *Tõusiklust võib pidada kiiresti kihistuva ühiskonna paratamatuks kaasnähteks, mis naeruvääristab end lõpuks ise. Tänane Eesti riik seisab silmitsi aga hoopis tõsisemate probleemidega. Teadlased on väitnud ja avalikkus tunnistanud, et hind, mida oleme maksnud oma edu eest, on olnud ülekohtuselt kõrge.*

Samuti on teadlaseid maininud Toomas Hendrik Ilves 2007. aastal sõnadega

(43) *Ida-Euroopa ja siirderiikide edu ja ebaedu põhjuseid uurinud teadlased on veenvalt järeldanud, et riigihangete sõltuvus poliitikute suvast seiskab riigi arengu. Me teame mõistet „ringkäendus“, kus poliitikud suunavad tellimusi firmadele, kes omakorda toetavad neid abistanud poliitikuid.*

Muudest tublidest tegijatest on kõnelenud näiteks Arnold Rüütel, kui ta mainis 2002. aasta kõnes suusatajaid Andrus Veerpalu ja Jaak Maed ning sellele järgnevalt ka teisi sportlasi. Küll aga teisi ei maini ta nimeliselt, vaid lausub

(44) *Ja muidugi kroonivad emotsionaalselt Eesti edu meie olümpiakangelased, kelle vastsete esindajatena lubage mul tänada Andrus Veerpalu ja Jaak Maed. Olgu tänatud teisedki, kes läbi spordi Eestile kuulsust toonud. Teie edu innustab järgnevaid põlvkondi ja aitab kaasa eluterve Eesti idee teostamisele. Hea eeskuju on meie lastele parim kasvataja.*

Sarnaselt sellele kõnele on ka Kersti Kaljulaid maininud 2021. aastal noort tegijat ja temasuguseid sõnadega

(45) *11. klassi poiss Sander Teras Saaremaa Ühisgümnaasiumist läks kevadel hooldekodusse appi, päriselt hooldajatööd tegema. Tema ja teiste temasuguste peale mõtlemine teeb südame soojaks. Nad tulid, sest abi oli vaja. Nii lihtne see ongi.*

Küll aga ei ole teada kui palju temasuguseid olemas on ega ka kes nad on. Lennart Meri on 1996. aasta kõnes maininud üht kindlat inimest, kuid selle asemel, et tema nime öelda, mis teeks argumendi selgeks, lausus ta järgnevat

(46) *Riiki ei saa mängida. Riiki kas võetakse tõsiselt, või ta kaob olematusse. Eesti ajalooline mälu aitab meil vahet teha vahendite ja eesmärkide vahel. Tõsi, üks meie kõige nutikamaid ajakirjanikke on tähendanud, et ajalooline mälu haarab nelja viimast kuud, ja ajakirjanduse abiga võib ta ulatuda kuue kuu taha. Seepärast lubatagu korrata, et võim ei ole eesmärk, vaid eesti rahva ja riigi turvalisuse, heaolu ja arengu kindlustamise vahend.*

Neljas populaarseim allikate peitmise versioon on mainida liitlasi ja partnereid ilma ühegi nimetatud osalise nime mainimata. Nii on teinud Meri 1996. aasta kõnes ning Kaljulaid 2017. ja 2021. aasta kõnedes. Lennart Meri on maininud 1996. aasta kõnes truusid liitlaseid sõnadega

(47) *Meie partnerite suhtumine, võin teile siin saalis ning televisiooni, raadio ja loodetavasti ka ajakirjanduse kaudu kinnitada, on lugupidav, tunnustav, ja siirast - mitte protokolaarset! - poolehoidu väljendav.*

Selles kõnes on ka mõningad kindlad nimed välja toodud, kuid neid ei ole nimetatud Eesti liitlasteks. Seega võib partnerite all mõelda ka hoopis kedagi muud, kelle nime kõnes ei mainita.

Kersti Kaljulaid mainib 2017. aasta kõne alguses partnereid sõnadega

(48) *Meie partnerid ja liitlased on meiega tingimustega. Nemad austavad meie keelt ja kultuuri, tavasid ja kombeid nii, nagu meie nende omi austame. Just tänases maailmas on niisugused liitlased erakordselt olulised.*

Ka 2021. aasta kõnes on Kaljulaid maininud liitlast sõnadega

(49) *Eesti tähistab paljude maailma riikidega just tänavu diplomaatiliste suhete sajandi täitumist. Üks lähedane liitlane ütles mulle, et kuigi kaitsekoostöö sujus meil ka viimasel paaril aastal, on samal väärtusbaasil toimetades ikkagi kindlam tunne, et see kõik saab pikalt jätkuda.*

Kuna tegemist on ainult ühe inimesega, võiks arvata, et öeldakse ka nimi, aga siiski on otsustatud jääda ebamääraseks. Lisaks allikate peitmisele on siinses juhus manipuleeriv ka fakt, et Kaljulaid nimetab liitlast endale lähedaseks.

Allikate peitmine on presidentide kõnedes üks sagedasemaid manipulatsioonivõtteid. Neid juhtumeid saab jagada kõnede järgi kategooriatesse, milleks on teiste riikide mainimine ilma kindlate nimedeta, salapärase *nende* mainimine, tublide nimetute tegijate ja teadlaste mainimine ning nimetute parterite või liitlaste mainimine. Taolisi mainimisi esines kõikides kõnedes, välja arvatud Meri 1993. ja 2001. aasta Rüütli 2006. aasta ning Karise 2022. aasta kõned. Kõige rohkem kasutasid seda võtet Rüütel 2002. aastal, Ilves 2016. aastal ja Kaljulaid 2017. aastal.

3.1.6. Intertekstuaalsus

Presidendid on oma kõnedes välja toonud mitmetel juhtudel teiste autorite tekste. Iga tekst, mida luuakse, on mõjutatud ka teistest tekstidest, mida kirjutaja on varem lugenud. Eelkõige saavad tuttavad ja tuntud olla sama kultuuriruumi tekstid, seega näidatakse intertekstuaalsusega kultuurisidusust. (Lepajõe 2003: 103) Samuti kasutatakse tsitaate, et kinnitada oma väiteid, tõsta enda väärtust ja esitleda probleemi nutikalt (Mulholland 1994: 298).

Presidentide kõnedes esineb intertekstuaalsust sagedasti, sest ainus kõne, kus ei ole mitte ühtegi intertekstuaalsuse juhtu, on Toomas Hendrik Ilvese 2011. aasta kõne. Seevastu on aga Ilvese 2007. aasta kõne see, kus esineb kõige rohkem intertekstuaalsust, täpsemalt seitsmel korral.

Ühte kategooriasse võib liigitada tsitaadid inimestelt, kes ei ole kirjanikud, ning teise tsitaadid kirjanike loomingust või ütlustest. Nendest kategooriatest esimesse võib tuua näidetena erinevate kõnede lõigud. Arnold Rüütel mainib Jakob Hurta, keeleteadlast ja rahvusliku ärkamisaja üht peamist tegutsejat 2002. aasta kõnes sõnadega

(50) *Meie rahvusliku mõtteajaloo uurijad on tõdenud, et eesti rahva juhtivaks eluülesandeks on olnud taotleda suurust läbi töö ja loomingu. Meenutagem Jakob Hurda kuulsat üleskutset eestlastele saada suureks vaimult, kui meile pole antud saada suureks jõult ega arvult. Täna võime küsida, kas me oleme saanud suureks vaimult?*

Folklorist Oskar Looritsat on tsiteerinud Toomas Hendrik Ilves 2007. aastal öeldes

(51) *Meie oleme kõige meiega toime pandu kiuste ikka demokraadid. Me ei käitu ega räägi nagu sovjeedid. Korrakem Oskar Looritsa poolt enam kui pool sajandit tagasi kirja pandut, tsiteerin: „Me ei süvene ajalukku ju mitte selleks, et minevikku ilutsevalt või haletsevalt takerduda, vaid hoopis selleks, et sealt inspiratsiooni ammutada maksimaalseks eneseteostuseks olevikus ja kindlasti ka tuleviku sihtide õigeaegseks haaranuks.“ Tsitaadi lõpp.*

Otto von Bismarcki on tsiteerinud Kersti Kaljulaid 2017. aastal sõnadega

(52) *Otto von Bismarck ütles: „Sisepoliitika alal ei ole ükski kaotus igavene. Aga välispoliitikas esineb aegu ja võimalusi, mis kunagi tagasi ei tule.“ Väikeriigi jaoks paremat ellujäämisõpetust ei olegi. Kõiges, mida me teeme, peame alati arvestama, veel enam, esikohale seadma oma välispoliitilised huvid, meie rahvusvahelise positsiooni,*

kasutades tuntud Saksamaa poliitiku sõnu tänapäevases kontekstis. Poliitikutest on kasutatud ka kodumaiste tegijate sõnu, näiteks Toomas Hendrik Ilves 2007. aasta kõnest leiab viiteid Jaan Tõnissonile sõnadega

(53) *Raha on eesti rahval aastasadade vältel olnud ikka pigem vähe kui palju. Ehk just siin peitubki see kurja juur, et suure rahaga ümberkäimine on harjumatu. Seda on ka alati naeruvääristatud, kui meenutame Eesti kirjandusklassikat. Mõelgem siis Jaan Tõnissonile, kes ütles väga õigesti: „Meie rahva elus avalikuks tulnud puudusi*

ei suudeta mitte õiguse ega riigvõimu varal, vaid ainult kõlbluse mõju abil parandada.“

Teiseks intertekstuaalsuse kasutusvõimaluseks on väljavõtted kirjandusteostest, eriti luuletusest või ka tervete luuletuste kasutamine. Nii on teinud Kersti Kaljulaid 2017. aastal, kui ta tsiteeris Friedebert Tuglase mõtet sõnadega

(54) ... maa sulab, rohi tärkab, puu ajab pungi ja lehti ning lehe varjus laulab lind jälle omi igavesi kevadlaule. On see sentimentaalne ööpik või romantiline sinilind siuru, – kas pole see ükskõik! Pääsi kui ta kuulutab uut elu uute pungade, õite ja viljaga. Head Eesti inimesed! Kallid külalised! See romantik, kes niimoodi ütles, oli Tuglas. 100 aastat tagasi.

Samuti on Kaljulaid tsiteerinud 2021. aastal Juhan Liivi sõnadega

(55) Üks suu, nii vana / kui mullake / ja mõtteis nägu / nii vagune. Ja mõtteis nägu, / nii aus ta / nii vaikne, valul / ja sõnata. See on Juhan Liiv, eesti valuluule ehedaime ja ürgseim kehastus. Las mälestavad need read elamata jäänud aastaid, mida kroonviirus Eesti rahvalt viis. Need oluksid elutarkusega elatud aastad – väärt jagamist, väärt kogemist, väärt meiega olemist.

Huvitaval kombel on mõlemad tsitaadid paigutatud kõnede algusesse ning enne mitte ühegi kuulaja poole ei pöörduta. Samas kõnes on Kaljulaid tsiteerinud ka Andres Ehinit

(56) Eesti inimene on loomuldasa kahepaikne. Korraga maa- ja linnainimene. Iga pealinlane vajab ülejäänud Eestit. Andres Ehini sõnadega: Taas hingab hing, mis talvel paeseks paatus, / ja maas on kõige rohelisem rohi. / Nüüd linlast rõhub raskelt rohumaatus. / Ta küsib lehmalt, kas ta tulla tohib. Kroonviirus on maa ja linna tihedamalt kokku sidunud. Me oleme äkki kõik üks maarahvas. Kasutame selle hetke ära!

Toomas Hendrik Ilves on 2007. aasta kõnes tsiteerinud või meenutanud mitmete autorite tekste, nende seas näiteks Kristjan Jaak Petersoni sõnadega

(57) Tartus, eeskätt ülikooli ümber, tärkama hakanud idee andis hajutet ning vaid oma mõisahärri omavoli ja suva all vaevlevale maarahvale arusaama, et ta ei pea võimule vaid alt üles vaatama, nagu mõned vist tänapäevalgi tahaksid; et maa keel on keel nagu iga teinegi, ühtlasi ka vastus pea 190 aastat tagasi Tartu üliõpilase esitet küsimusele: Kas siis selle maa keel / laulutuuks ei või / taevani tõustes üles / igavikku omale otsida? Tänapäeval nimetame sellist rahva seas vaimlise aluse ja struktuuri loonud, ja oma riigini viinud sidusust kodanikuühiskonnaks,

Artur Alliksaart (58) ja Hando Runnelit (59) sõnadega

(58) See riik isegi õigustab ja kaitseb neid, kes mõrvasid ja küüditasid. Ja mõnitab eestlasi, nimetades meid fašistideks. Need süüdistused tulevad sellest, et meil on ju demokraatlik riik! Nagu tartlane, Siberisse saadet suur luuletaja Artur Alliksaart tõdes: Käidi ja külvati varjude seemet, sest valgus hakkas võrsuma; Jah, nemad ei vajanud mingit seadust, et hävitada sõjas langenute kalmistuid ja meie Vabadussõja monumente.

(59) Eesti hea käekäigu vaenlane on vihkamine, teiste asjatu mahategemine, kadedus ja enesekeskus. Need vaenlased aga on võidetavad, kui me hoiame ühte, oma isamaa ilu hoieldes. Nagu nentis kord tartlane Hando Runnel: Ilus on ikka isamaa pale / kui sellelt pühkida kõik mis on vale. Kuid Runnel küsis ka oma tollal põlu alla pandud kogus: Valet me tunneme, tõesti kõik teame, ent kas just meie-need pühkima peame. Nüüd, Eesti Vabariigis aastal 2007, võime taas ise otsustada. Valgus on tugevam kui vari.

Lennart Meri on 1993. aastal lisanud oma kõnesse kunagise riigikohtuniku Peeter Kannu ja toleaege Valjala vallavanema August Otsa sõnu, 1996. aastal tsiteerinud Bill Clintoni pöördumist eestlaste poole ja 2001. aastal tsiteerinud vabadusvõitlejat Eduard Leetnat. Meri on oma kõnedes seega kasutanud vähem tuntud inimeste sõnu, kuid see võib kuulaja jaoks tõsta nii kõne kvaliteeti kui ka kõneleja mainet, sest ei ole kasutatud ainult klassikute sõnu. Alar Karis on oma kõnes kasutanud Hando Runneli luuletust „Elekter“, tsiteerinud

gümnaasiumiealise noormehe sõnu ning laenanud sõnu Lea Tormiselt. Seega on kasutatud nii tuntud nimede kui ka enamike kuulajate jaoks tundmatu inimese sõnu.

Teiste inimeste sõnade kasutamine enda omade võimendamiseks või kinnitamiseks ei ole manipuleerimisvõte, kuid kui need sõnad on põimitud kokku mõne manipulatsioonivõttega muutub nende tähendus suuresti. Samuti võib teiste sõnade kasutamise tulemusega taotleda inimene iseenda väärtuse tõstmist teiste silmis. Kasutades tähtsate kultuuritegelaste või ajaloost suurele üldsusele tuntud inimeste sõnu, näidatakse oma kultuursust ning tõestatakse laia silmaringi. On oluline vaadelda lisaks kasutatud tekstidele või ütlustele, millises kontekstis neid kasutatud on ning ehk on leida ka seoseid mainitud võtetega.

Enamik pikemalt välja toodud näidetest on põimitud üldsusele apelleerimisega ehk siis on tehtud üleskutse meenutada mõne autori või tähtsa ühiskonnategelase öeldut (Jakob Hurt ja Oskar Loorits), on rõhutatud öeldu olulisust kõne esitamise ajal olnud oluliste ühiskonna teemadega seoses ja seejuures samuti apelleeritud üldsusele (Otto von Bismarcki sõnad on küll suunatud kõigile, aga neil on ka manitsev alatoon, Jaan Tõnissoni sõnu on kasutatud, et tuua tähelepanu majanduslikule seisule), tekste on kasutatud ühistele mälestustele või kogemustele rõhumiseks (Friedebert Tuglas kui esimese vabariigi aegne tähtis autor oma mõtteid esitamas, Juhan Liiv ja Andres Ehin samuti oma aja olukorra edastajad).

Lisaks sellele on autorite valik määrav manipuleerimise tuvastamiseks. Pikemalt lahti kirjutatud näidetes on kasutatud enamjaolt tervele Eesti rahvale tuttavate autorite ja inimeste sõnu. Sellega luuakse enda mõtetele positiivne kuvand, kuna seda kinnitatakse mõne teise tuntud inimese sõnadega. Kõnedes kasutatud Jakob Hurda, Juhan Liivi ja Kristjan Jaak Petersoni nimed ning sõnad on arvatavasti kõikidele kuulajatele tuttavad ning seega annavad need lisaväärtust presidendi sõnadele. Hurt, Peterson ja Tõnisson on nimedest arvatavasti kõige olulisemad Eesti kontekstis, sest nad tegid suuri teeneid Eesti riigile oma eluajal. Tuglas, Liiv, Ehin ja Runnel on ühed suurimad eesti kirjanikud, kelle nime on iga eestlane vähemalt kuulnud ja neid ümbritseb positiivne aura kirjandusmaailmas. Looritsa ja Alliksaare nimed ei pruugi olla nii tuttavad, kuid eesti folkloori ja kirjandusega kursis olevad

inimesed võivad seetõttu hinnata kõne kvaliteeti veelgi kõrgemaks, sest kasutatud on vähem tuntud suurkujude sõnu. Otto von Bismarck ei ole küll Eesti kontekstis väga oluline nimi, aga see-eest on see väga legendaarne nimi Euroopa ajaloos.

Kokkuvõtlikult on tekstides kasutatud Eesti kultuuriloos oluliste inimeste sõnu, mis toovad kõnesse teistsugust vaatenurka, mida kuulaja suure tõenäosusega usaldab ja hindab. Samuti tõstab kõneleja enda väärtust, kui kasutab laialdaselt austatud inimeste sõnu. Intertekstuaalsust on kõik presidendid mõnes oma kõnes kasutanud.

3.1.7. Meie-retoorika ehk üldsusele apelleerimine

Meie-retoorika ehk üldsusele apelleerimine on kõige levinum manipulatsioonivõtte kõikide presidentide kõnedes. Võttes rõhutakse kuulaja emotsioonidele ehk luuakse positiivne seos enda ja kuulaja vahel, pannes nad ühe inimgrupi sisse. Meie-retoorikaga luuakse pilt suuremast rahvahulgast, mis vastandub kellegi teisega ehk nendega. Enamjaolt seostub sõnaga *meie* hea ja sellest tulenevalt sõnaga *nemad* midagi paha. Väidete valikuga muudetakse meie-nemad vastandus veelgi tugevamaks ehk rõhutatakse ja kirjeldatakse detailsemalt meie-rühma positiivseid omadusi ja tegusid, negatiivsed küljed jäetakse ähmasteks või hoopis mainimata. Seevastu *nemad* esitatakse aga just negatiivsena või jäetakse jutust välja. (Kasik 2007: 75) Samuti loob sellise sõnakasutusega president tunde, nagu tavaline kuulaja oleks presidendiga samal tasemel ehk president püüab kuulajale näida lihtinimesena, mis ta tegelikult ei ole. President pisendab end ja seeläbi jõuab kuulajatele lähemale ja mõjub usutavamalt. Inimestele meeldib kuulata üht enda hulgast ja seega on meie-retoorika üks mõjusamaid manipulatsioonivõtteid.

Väike protsent kõnede sisust ei ole kirjutatud *meie*-vormis, seega on selle võtte osakaal kõnedes suur. Kuigi analüüsiks ei kirjutatud kõiki meie-retoorika esinemusi välja, võib siiski öelda, et seda võtet on kõige rohkem kasutanud Toomas Hendrik Ilves, kellele järgnevad Lennart Meri, Kersti Kaljulaid ja Arnold Rüütel. Märkimisväärne on fakt, et kuigi Ilvese ja Meri puhul oli vaatluse all kolm kõnet, oli Ilvese kõnedes meie-retoorikat umbes kaks korda rohkem kui Meri omades. Samuti esines keskmiselt meie-retoorikat Kaljulaidi ja Rüütli

kõnedes rohkem kui Meri kolmes kõnes. Karise meie-retoorika kasutus oli küll madalam, kuid siiski ühe kõne kohta kõrge, umbes neljandik Ilvese kõikidest juhtudest. Kõiki meie-vormi kasutuse juhtusid uuritud kõnedest välja tuues tuleks nimistu ülimalt pikk, seega valiti igast kõnest mõningad korrad ja uuriti, keda on peetud meie all silmas ning uuriti ka meiega seotud emotsioone.

Meie-retoorika puhul on oluline see, keda on meie all silmas peetud, kas esineb vastandumisi mõne teise *meiega*, miks on just meie-vormi kasutatud ning mis järgneb või eelneb selle vormi kasutusele. Võiks arvata, et sõnaga *meie* mõeldakse alati eestlaseid või kogu Eestit, kuid analüüsist selgus, et nii see ei ole. Esineb ka juhtusid, kus *meie* all on peetud silmas kindlat inimgruppi, aga kuna kasutatud on siiski sõna *meie*, on loodud kujutelm, et ka keskmine kodanik võiks piiritletud inimgruppi kuuluda.

Üks variant meie-retoorika kasutuseks on kasutada seda tegusõnades ning seega võib eeldada, et silmas on peetud kõne kuulajaid ja lugejaid. Sellises retoorika kasutuses esineb palju *meie* ülistamist, mis väljendub erinevate olukordade kirjeldamises ja osalisi iseloomustades. Arnold Rüütli 2002. aasta kõne algab presidendi pöördumisega kuulajate poole, järgneb kõikide õnnitlemine ja seejärel alustab ta meie-retoorika kasutusega

(60) *Lubage teid kõiki tervitada Eesti Vabariigi kaheksakümne neljandal sünnipäeval. Riigi sünnipäev on ühtlasi tänu- ja meenutuste päev. Sel päeval seisame silmitsi oma ajalooga, hindame selle terviklikku pärandit ühiskonna arengu kontekstis ning kavandame oma rahva ja riigi tulevikusuundumusi. Nii kaugele, kui ulatub meie kollektiivne mälu, näeme eestlaste põlvkondi püüdlemas iseolemise poole.*

Selles näites on Rüütel maininud ka ühise väärtuse jagamist, siin on selleks kollektiivne mälu. Samas kõnes on Rüütel ka lausunud

(61) *Täna, vabariigi sünnipäeval taasiseseisva Eesti kümnele aastale tagasi vaadates peab ka kõige veendunum skeptik tunnistama vaieldamatut edu. Me oleme jaagu saanud pärandist, mille jättis meile poole sajandi pikkune okupatsioonirežiim, ja*

võtnud vastu väljakutsed, mida esitab meile demokraatlik ja globaliseeruv maailm.
Seda on võimaldanud vanema põlve ohvrimeelsus ja mõistev leplikkus, Eesti noorte ettevõtlikkus ja riskijulgus ning keskmise põlve kohanemisvalmidus.

Näha on *meie* ülistamist ja kiitmist. Toomas Hendrik Ilves on 2011. aastal lausunud

(62) Väikerahvana tunnetame otse, kui haprad ja haavatavad me oleme. Iga kaotus toob ühtaegu isikliku ja ühiselt tajutava valu. Suured õnnetused panevad meid proovile – inimestena, ühiskonnana, riigina. Eriti, kui kannatanud on lapsed. Eriti siis, kui see asetub möödunud, meid raputanud tragöödiate ritta... Olles siirad oma valus, tunnistades iga inimese tähtsust ja tähendust siin maal, mõistame me selgelt oma kohustust, erilist kohustust väikese riigi ja rahva kodanikena.

Selles näites tuleb hästi välja ka vastandumine teistele rahvastele. Võib välja lugeda kõnealuse väikerahva või *meie* võrdlust teiste suuremate rahvastega, kes samu probleeme ei tea.

Toomas Hendrik Ilvese 2016. aasta kõnes leidub Rüütlile sarnaselt ülistamist

(63) *Meil on alati mure oma püsijäämise pärast. See eristab meid paljudest teistest riikidest ja rahvastest. Aga, head kuulajad, täpselt samamoodi eristab meid ju ka veendumus, et Eesti pole nagu nood teised. Meie saame hakkama, meie oleme kiiremad, nutikamad, paindlikumad, meie leiame ja leiutame lahendusi. Mida olemegi veerand sajandit teinud.*

Meie-retoorika võib olla ka manitsev, etteheiteid tegev või õpetav. Kersti Kaljulaidi 2017. kõnes esineb sellist kasutust palju, ühena mitmest esinemustest on laused

(64) *Maailmas on rahvaid, kelle arusaam ühiskonnast erineb meie omast päris radikaalselt. See ei tähenda, et sealt tulnuil poleks Eestis kohta, saabugu nad siia sõja eest pakku või töörandajaina. Me peame suutma sõnastada, mida me neilt ootame selleks, et koos toimida Eesti ühiskonnana. Komberuumi hoidmine ei saa olla üksik*

kursus, mis õpetab lisaks keelele austama siinse ühiskonna vabadusi ja neid mitte omatahtsi kitsendama.

Lennart Meri on 2001. aastal (65) ja Alar Karis 2022. aastal (66) öelnud

(65) *Meie suutlikkus kahekümne aastases perspektiivis jõuda täna õigetele lähtealustele on murettekitavalt väike. Me vaidleme naeruväärsuste üle. Meenutagem kaks aastat kestnud vaidlust tuletikkude ümber, et nende abil selgitada uue sajandi ja uue aastatuhande algust*

(66) *Vaimse tervise murede kasvu taga – nii noortel kui ka täiskasvanutel – on aga palju enam kuhjunud põhjusi. Me ei oska tihti hoida suhteid lähedastega, meil napib neid, kelle poole abi saamiseks pöörduda. Sageli häbenevad noored ka abi otsida, ja jäävadki endaga üksi. Kuid ennekõike ei räägi me sellest teemast piisavalt, ei mõista probleemide tõsidust ega oska märgata hädasolijad ja kipume pidama nende muret nõrkuse tunnuseks,*

millega heidetakse ette eestlaste valesid vaidlusteemasid ning kutsutakse üles tuletama meelde ühist mälestust.

Mõnel juhul ei ole meie-vormi kasutuses aga selge, keda on *meie* all silmas peetud. Kuna kõne on adresseeritud terve Eesti poole, võiks arvata, et kui kõneldakse *meist*, mõeldakse selle all kõiki kuulajaid. Küll aga mõne tekstilõigu puhul ei pruugi see nii olla. Enamjaolt on sellistel juhtudel eeldatavasti peetud *meie* all silmas poliitikuid või riigijuhte. Toomas Hendrik Ilvese 2011. aasta kõnes on öeldud

(67) *Aga edasi? Kuhu läheb Eesti nüüd? Mille suunas liikuda, kui pole tarvis tingimata eelnevast eemalduda, ära minna? Me muretseme, et äkki polegi enam eesmärki. Me tellime isegi rahvaküsitlusi, et teada saada, mis see võiks olla. Head sõbrad. See on arusaadav.*

Meie kasutus on segane, sest tavaline kodanik ei saa tellida rahvaküsitlust, vaid on ise rahvaküsitlusele vastaja. Samuti järgneb siinsele meie-retoorika kasutusele ka pöördumine, milleks on „Head sõbrad“, seega võib tekkida küsimus, keda on sõpradeks nimetatud.

Kersti Kaljulaidi 2021. aasta kõnes on heaks näiteks laused

(68) *Täna teame, kui kiiresti laguneb õpiharjumus ja kaob motivatsioon üksindusse õppima määratud tavalisel koolilapsel. Ümberkorralduste hammasratastesse takerdunud erivajadusega noor ei toibugi sellest mitte kunagi. Aga meie muudkui menetleme – seadustega, määrustega, üleandmisaktidega. Mis oleks, kui prooviks nüüd hoopis südamega?*

Tavainimene ei tegele menetlemisega, seega on siinse *meie* all mõeldud riigijuhte ning muid inimesi, kelle tööülesannete hulka taoline tegevus sobib. Samas kõnes on Kaljulaid öelnud ka

(69) *Omavalitsused vajavad ka uut maksumudelit. Sellist, mis motiveeriks maaomavalitsusi ja maainimesi oma valda uusi ettevõtjaid kutsuma. Kõige raskem ülesanne, mille lahenduse peame tänavu järgmisteks kümnenditeks kindlasti kokku leppima, on Eesti roheline arengumudel. Peame võtma lahti energietikasektori mured, eraldama üksteisest energiajulgeoleku ja inimeste toimetuleku küsimuse, nutikalt kasutama Euroopast pakutavaid toetusmeetmeid.*

Jällegi on räägitud millestki, mille puhul ei tea, keda on *meie* all silmas peetud, sest iga eestlane ei saa taolises probleemis kaasa rääkida.

Alar Karis on 2022. aasta kõnes lausunud

(70) *Agressoriga me läbirääkimisi ei pea. Oma põhimõtteid hüljates või nendega laveerides muutuksime ise nõrgemaks. Sõja saab lõpetada ainult üks riik. Venemaa.*

Siinse *meie* all on arvatavasti silmas peetud terve rahva asemel vaid rahva esindajaid, kellel oleks võimalus läbirääkimisi pidada.

Kokkuvõtlikult saab seega öelda, et *meie* esinemus kõnedes on väga sage. Enamjaolt on *meie* all mõeldud tervet Eestit ja kõiki selle kodanikke, kuid tihti tuleb ette ka hetki, kus on tegelikult *meie* puhul räägitud ainult riigijuhtidest, isegi kui seda väljendatakse sama sõnaga. Suuremas jaos on *meiega* seotud kaks emotsiooni, positiivne ja ülistav või õpetav ja negatiivsem alatoon. Olenevalt presidendist ja aastast on üht või teist kõnes rohkem, aga see on siiski kõige levinum võte ja seda esineb kõikides kõnedes palju.

3.2. Presidendikeskne analüüs

Iga president erineb nii võrdluses teiste presidentidega, aga ka iseenda ametiaja aastatega. Aastatega areneb kõne kirjutamise oskus, mistõttu võib erinevatel aastatel olla presidentide kõnedes kasutatud rohkem või vähem manipulatsiooni. Selleks ongi töö raames analüüsitud presidente enda kõnede keskselt, et näha, kui palju aastatega manipulatsiooni kasutus muutub (vt Lisa 1.).

President Lennart Meri on üks presidentidest, kelle kõnedest analüüsiti kolme kõnet, vaatluse all olid 1993., 1996. ja 2001. aastal kirjutatud kõned. Kuna Lennart Meri oli esimene Eesti president pärast taasiseseisvumist ning tema algatusel sai vabariigi aastapäeva vastuvõtu traditsioon alguse, on ka tema peetud kõned esimeste taoliste seas. Läbi aastate on kõige enam kasutatud võtteks meie-retoorika. Ülejäänud võtteid ei ole väga palju kasutatud ning aastatega on esinemuste maht jäänud samaks. Ainsaks erinevuseks on ühistele mälestustele rõhumise ja allikate peitmise puudumine 1993. aasta kõnest ning ainult allikate peitmise puudumine 2001. aasta kõnest. 1993. aastal oli kõne suhteliselt neutraalne. Rohkem kasutati meie-retoorikat, teisi võtteid kasutati kas üksikutel kordadel või üldse mitte (juba mainitud ühistele mälestustele rõhumine ja allikate peitmine). 1996. aastal suurenes meie-retoorika kasutamise märgatavalt, kasutati ka varem kasutamata jäänud võtteid ning muude võtete kasutus jäi üldjoontes samaks. 2001. aastal süvenes meie-retoorika kasutus veelgi ning kasvas ka manipuleerivate pöördumiste arv kõnes. Samuti kasutati rohkem ülistamist ja ühistele mälestustele rõhumist. Seega ei muutunud Lennart Meri kõnedes esinevate

manipulatsioonivõtete kasutus aastate jooksul väga palju. Oluliseks erandiks on meie-retoorika ning manipuleerivate pöördumiste suurenenud kasutus.

President Arnold Rüütl kaks kõnet aastatest 2002 ja 2006 on küllaltki sarnased. Enim kasutusel olnud võteteks on meie-retoorika, ülistamine ja allikate peitmine. Manipuleerivaid pöördumisi esineb samuti, aga vähemal määral, vähe on kasutatud ka kas-küsimust, ühistele mälestustele rõhumist ja intertekstuaalsust. 2002. aastal kasutati kõige rohkem meie-retoorikat, allikate peitmist ja ülistamist. 2006. aastal oli kasutatud meie-retoorikat natuke rohkem, ülistamist samal määral, aga üllataval kombel ei esinenud mitte ühtegi silmatorkavat allikate peitmise juhtu. Kas-küsimuse, ülistamine, ühistele mälestusele rõhumise ja intertekstuaalsuse kasutus on mõlemal aastal võrdne. President Rüütel on seega muutunud aastatega konkreetsemaks, aga seejuures jäänud kindlaks mõnede võtetele, näiteks meie-retoorikale ja ülistamisele. Aastatega ei ole märkimisväärselt rohkem ühtegi võtet kasutama hakatud. Seega suurt muutust presidendi keelekasutuses toimunud ei ole.

President Toomas Hendrik Ilvese kahest ametiajast võeti vaatluse alla kolm kõnet aastatest 2007, 2011 ja 2016. Meie-retoorika on taaskord olnud kõige rohkem kasutatud võte ning seda kõikides kõnedes väga palju. Eriti torkab võtte kasutus silma 2007. aastal, kus on üldsusele rohkelt apelleeritud. Samuti on paljud pöördumised olnud manipulatiivsete alatoonidega, neid on kõikide uuritud kõnede hulgas. Tasub märkida, et 2011. ja 2016. aastal on kõik pöördumised olnud manipulatiivsed ja neid on ka koguseliselt kõne jooksul rohkem kui 2007. aastal. Kas-küsimuse esitamist on olnud paaril korral 2007. ja 2016. aasta kõnedes, aga 2011. aastal selle võtte kasutus puudus. Intertekstuaalsus puudus vaid 2011. aasta kõnest. Ülistamist esineb kõigis kolmes kõnes mõnel korral, ühistele mälestustele rõhumist on samuti üksikutel kordadel kasutatud. Huvitava erinevusega on allikate peitmine, sest 2007. ja 2011. aasta kõnedest leidis seda vaid üksikutel silmatorkavatel juhtudel, aga 2016. aasta kõnes on seda võtet kasutatud palju.

2007. aastal olid seega kõige populaarsemad võtted meie-retoorika, intertekstuaalsus (mida teistel aastatel peaaegu et üldse ei esinenud) ning manipuleerivad pöördumised. 2011. aastal

samuti meie-retoorika ja pöördumised. 2016. aastal oli kõige rohkem kasutatud meie-retoorikat, aga võrreldes teiste aastatega oli seda siiski vähem. Tunduvalt rohkem kasutati allikate peitmist ning ka manipuleerivaid pöördumisi oli rohkem. Teiste võtete (kas-küsimus, ülistamine, ühistele mälestustele rõhumine ja intertekstuaalsus) kasutus oli sarnane või sama eelnevate aastatega. Niisiis on Ilves aastatega läinud oma sõnakasutusega segasemaks, suurenenud on pöördumiste kasutus ja ka nende manipulatiivsus, samuti on sagedasemaks muutunud allikate peitmine. Vähenenud on meie-retoorika ja intertekstuaalsuse kasutus.

President Kersti Kaljulaidi peetud kõned 2017. ja 2021. aastal on ühed manipulatsioonivõtete rohkemad analüüsitud kõnedest. Kõiki analüüsiks valitud võtteid on mõlemas kõnes kasutatud ja seda mitmel korral. Kõige rohkem on kasutatud meie-retoorikat, allikate peitmist ja ülistamist. Pöördumiste manipulatiivsuse esinemus on mõlemas kõnes sama, ainsaks erinevuseks on vaid see, et 2021. aasta kõik pöördumised on manipulatiivsed, kuid 2017. aastal nii ei ole. 2017. aasta kõnes on kasutatud seega rohkem ametlikke ja neutraalseid pöördumisi. Mõlemas kõnes on ühistele mälestustele rõhutatud üksikutel kordadel ja samuti on vähe küsitud kas-küsimusi ning kasutatud intertekstuaalsust. See-eest on aga mõlemas kõnes kasutatud intertekstuaalsust sarnasel moel ehk kõne alguses on tsiteeritud mõnda luuletajat. Ülistamist on kasutatud mõlemas kõnes samas mahus.

Kui võrrelda kaht aastat, siis on näha, et 2017. aastal olid rohkem kasutusel allikate peitmine, meie-retoorika, manipuleerivate pöördumiste kasutus ja ülistamine. 2021. aastal oli vähem allikate peitmist ja ülistamist, pöördumiste arv jäi samaks ning kasvas meie-retoorika kasutus. Sarnaseks on jäänud intertekstuaalsuse, ühistele mälestustele rõhumise, ülistamise ja kas-küsimuse kasutus. Võib järeldada, et aastatega on presidendi kõned läinud konkreetsemaks, sest allikaid ei ole niivõrd palju peidetud, aga samas on suurenenud meie-retoorika kasutus.

President Alar Karis on praegune Eesti president ning kuna tema ametiaastumise aeg oli alles kaks aastat tagasi, on temalt valitud analüüsimiseks vaid üks kõne, mis on tema esimene kõne ametis ehk 2022. aastal peetud kõne. Niisiis on võrreldes teiste presidentidega Kariselt vähem

materjali, mida uurida. Analüüsitud kõnest on näha, et Karis kasutab oma kõnes vaid loetud arvul manipulatsioonivõtteid. Kõige rohkem (nagu ka teiste puhul) on kasutatud meie-retoorika võtet. Samuti on kõik kõnes kasutatud pöördumised olnud manipulatiivsed. Küll aga ei esine tema kõnes märkimisväärset allikate peitmist ega ühistele mälestustele rõhumist. Ta on kasutanud kõnes teiste autorite tekste või sõnu mõnel korral. Selle töö raames ei ole võimalik analüüsida Karise muutust ajas, seega ei ole sellest ka kirjutatud, kuid see pakub võimalust edasiseks analüüsiks.

3.3. Presidentidevaheline võrdlus

Kui presidendikeskne võrdlus näitas, kuidas on presidendid aastate jooksul arenenud ning oma kõnedes leiduvate manipulatsioonivõtete kogust muutnud, siis presidentidevaheline võrdlus näitab, mis võtteid kasutavad presidendid rohkem või vähem ning keda võib üleüldiselt pidada kõige rohkem manipuleerivaks. Selle uurimiseks vaadeldi kõikide presidentide kõnedes kasutatud manipulatsioonivõtete juhte ning võrreldi neid omavahel. Samuti võeti arvesse seda, et kahe presidendi puhul on vaatluse all kolm kõnet kahe asemel. Seega ei ole välja toodud täpseid arvulisi esinemusi, vaid on loodud üldpilt levinumatest võtetest (vt Lisa 1.).

Uurides võtteid, saab luua mõttelise esikolmiku, kuhu kuuluvad rohkem kasutusel olnud manipulatsioonivõtted. Esimesele kohale saab asetada meie-retoorika või üldsusele apelleerimise kasutuse, mida kasutati kõikides kõnedes palju. Kõige enam esines seda Toomas Hendrik Ilvese kõnedes (eriti 2007. aasta kõnes). Seejuures on märkimisväärne, et see oleks nii ka siis, kui vaatluse all ei oleks olnud kolm kõnet, vaid kaks. Järgmiseks on Kersti Kaljulaid (kõige rohkem 2021. aasta kõnes), Arnold Rüütel (kõige rohkem 2006. aasta kõnes) ja Lennart Meri (kõige rohkem 2001. aasta kõnes). Huvitaval kombel oli Lennart Meri kolme kõne peale kokku vähem meie-retoorika esinemust kui Kaljulaidi ja Rüütli kahes kõnes. Niisiis on protsentuaalselt tegelikult võtte kasutus isegi levinum Kaljulaidi ja Rüütli kõnedes. Ka Alar Karis on võtet kasutanud ning üllatavalt palju ühe kõne kohta.

Kui meie-retoorika oli kõikide presidentide võtete kasutuses esikohal, siis sellest edasi on olukord segasem. Kaljulaidil ja Rüütlil on nii-öelda esikolmik sarnane. Kaljulaidil on teisel kohal võtete kasutuses allikate peitmine ning kolmandal erinevad pöördumised, millele järgneb väga sarnase sagedusega ka ülistamine. Allikate peitmist on enim 2017. aasta kõnes, pöördumisi on mõlemas kõnes võrdselt ja ülistamist on rohkem 2017. aasta kõnes.

Rüütlil on teisel kohal ülistamine ja kolmandal allikate peitmine ja ka manipuleerivate pöördumiste kasutus. Ülistamist esines mõlemas kõnes võrdselt, allikate peitmist esines vaid 2002. aasta kõnes, aga see-eest palju, ning pöördumisi oli samuti 2002. aastal rohkem.

Teistel presidentidel on teisel kohal pöördumised, Ilvesel esines neid kõige rohkem ja ühtlasi ka võrdselt 2011. ja 2016. aasta kõnedes. Meril esines manipuleerivaid pöördumisi rohkem 2001. aasta kõnes ning Karise 2022. aasta kõnes oli neid samuti palju. Kolmandal kohal on Meril ja Karisel intertekstuaalsus, Meril oli see võte kõikides kõnedes võrdselt kasutatud ning Karisel oli koguseliselt seda Meriga umbes sama palju. Ilvesel on nii-öelda kolmandal kohal allikate peitmine, mida oli teistest kõnedest tunduvalt rohkem kasutusel 2016. aastal. Mingil määral on seega kõikide presidentide võtete järgnevus sarnane, aga samas ka erinev.

Tehes kokkuvõtte kõikide võtete kasutusest, saab öelda, et erinevaid pöördumisi esines kõige rohkem Ilvese kõnedes, arvuliselt on neid kõige vähem Meri kõnedes. Allikate peitmine on kõige sagedasem Kaljulaidil ja Ilvesel ning esineb kõige vähem Karisel (mitte ühtegi silmatorkavat juhtu) ja Meril. Ülistamist esineb kõige rohkem Rüütli kõnedes, aga ka Ilves ja Kaljulaid kasutavad seda võtet palju. Intertekstuaalsust on kasutanud kõige rohkem Ilves, Kaljulaid ja ka Meri. Ebapopulaarseimad võtted on kas-küsimuse esitamine, mis on kõikidel presidentidel pigem vähem esinenud võte, kõige rohkem on neid juhtusid olnud Kaljulaidil. Samuti on vähem esinenud võtete hulgas ühistele mälestustele apelleerimine, mida esineb kõige rohkem Ilvese kõnedes ja taaskord on Karise kõnest need täiesti puudu.

Selle analüüsi tulemusena võib öelda, et kõige rohkem kasutasid oma kõnedes manipulatsioonivõtteid president Toomas Hendrik Ilves ja president Kersti Kaljulaid, kes kasutavad kõige rohkem meie-retoorikat, manipuleerivaid pöördumisi, allikate peitmist ja

intertekstsuaalsust. Jällegi on hea meeles hoida, et Ilveselt oli vaatluse all kolm kõnet, aga Kaljulaidilt kaks. Niisiis on mõningate võtete kasutuse arvuline sarnasus (näiteks kasutamise esitamisel, ülistamisel ja allikate peitmisel) huvitav ja näitab, et Kaljulaidi kõnedes on protsentuaalselt manipulatsioonivõtete kasutus suurem. Nende järel tulevad Arnold Rüütel, kes kasutas küll võtteid vähem, aga siiski rohkem kui Lennart Meri. Karise võrdlus teiste presidentidega on keerulisem, sest tema puhul on analüüsitud ainult üht kõnet, aga sellegipoolest esines peaaegu kõiki võtteid ka tema kõnes (välja arvatud allikate silmatorkavat peitmist ja ühistele mälestustele apelleerimist).

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida, kas Eesti presidendid kasutavad Eesti Vabariigi aastapäeva kõnedes manipulatsiooni ning kui jah, siis millisel moel. Sellest tulenevalt püstitati kolm uurimisküsimust:

1. Kas ja kuidas väljendub Eesti Vabariigi presidentide vabariigi aastapäeva kõnedes manipulatsioon?
2. Kas ja kuidas erineb manipulatsioonivõtete kasutus ja esinemus presidentide endi erinevate aastate kõnede võrdluses?
3. Kas ja kuidas erineb manipulatsioonivõtete kasutus ja esinemus presidentide lõikes?

Küsimustele vastuste saamiseks analüüsiti viie Eesti Vabariigi presidendi vabariigi aastapäeva ehk 24. veebruaril peetud kõnesid nende ametiaja esimesest ning viimasest aastast. Kokku analüüsiti 11 kõnet, millest otsiti seitsme manipulatsioonivõtte esinemust.

Analüüsist selgus, et Eesti Vabariigi presidendid kasutavad vabariigi aastapäeva kõnedes manipulatsiooni. Kõiki analüüsitud võtteid kasutatakse kõnedes erineval määral. Kõige levinum võte on meie-retoorika, mida esines kõikide presidentide kõnedes rohkelt. Samuti on levinud kasutada kõnedes manipuleerivaid pöördumisi, ülistamist ja allikate peitmist. Ühistele mälestustele rõhumine, intertekstuaalsus ja kas-küsimuste esitamine on samuti esindatud, aga vähemal määral.

Presidentide endi aastate võrdlusest on näha mõningaid muutuseid. Lennart Meri kõnedes ei muutunud manipulatsioonivõtete kasutus aastate jooksul väga palju palju, aga üldiselt ei kasutanud Meri oma kõnedes ka väga palju võtteid. Ainsaks erandiks kasutuse muutustes on meie-retoorika ja manipuleerivate pöördumiste suurenenud kasutus.

President Arnold Rüütli kõned on sarnased. Enim kasutusel olnud võteteks on meie-retoorika, ülistamine ja allikate peitmine. Rüütel on muutunud aastate jooksul sõnakasutuses konkreetsemaks ning jäänud kindlaks teatud võtetele.

President Toomas Hendrik Ilvese kõnedes on kõige rohkem kasutatud võtte olnud meie-retoorika ning seda kõikides analüüsitud kõnedes. Samuti on paljud pöördumised olnud manipulatiivsete alatoonidega. Aastatega on sagenenud allikate peitmine ehk sõnakasutus on läinud segasemaks, suurenenud on pöördumiste kasutus ja ka nende manipulatiivsus, vähenenud on aga meie-retoorika ja intertekstuaalsuse kasutus.

President Kersti Kaljulaidi kõned on ühed manipulatsioonivõtete rohkemad analüüsitud kõnedest. Kõnedes on kasutatud kõiki analüüsiks valitud võtteid ning seda mitmel korral. Kõige rohkem on kasutatud meie-retoorikat, allikate peitmist ja ülistamist. Aastate võrdluses on allikate peitmine vähenenud ja meie-retoorika suurenenud.

President Alar Karise puhul ei olnud võimalik teostada aastate võrdlust, sest analüüsiti vaid üht kõnet. Küll aga on sellest kõnest näha, et Karis kasutab oma kõnes üksikuid manipulatsioonivõtteid, kõige rohkem on kasutatud meie-retoorika võtet. Lisaks on kõik kõnes kasutatud pöördumised olnud manipulatiivsed.

Võrreldes presidente üksteisega, saab öelda, et kõige enam kasutavad presidendid oma kõnedes meie-retoorikat, allikate peitmist, manipuleerivaid pöördumisi ja ka intertekstuaalsust. Lisaks tuleneb analüüsi tulemustest, et kõige rohkem kasutasid kõnedes manipulatsioonivõtteid president Toomas Hendrik Ilves ja president Kersti Kaljulaid. Nende puhul ongi kõige levinumad võtted meie-retoorika, erinevad pöördumised, allikate peitmine ja intertekstuaalsus. Võiks lausa öelda, et mõningaid teisi võtteid on Kaljulaidi kõnedes protsendiliselt rohkem. Siiski on aga kaks presidenti küllaltki sarnases mahus võtteid kasutanud.

Töö teemat saaks kindlasti edasi uurida ning laiendada, võttes näiteks vaatluse alla käsitlemata jäänud kõnesid või keskendudes ainult ühe presidendi kõnedele. Seejuures saaks teostada täpsemat analüüsi aastatega toimunud muutuste kohta. Samuti oleks võimalik kirjutada mõnest kindlast manipulatsioonivõttest (näiteks rohkem esinenud meie-retoorikast) ning seda kas siis ainult vabariigi aastapäeva kõnede kontekstis või võttes analüüsi juurde mõne teise kultuuriliselt tähtsa kõne materjalid. Samuti oleks huvitav näha, kas

manipulatsioonivõtteid esineb ka kõnedes, mis on vähem ettevalmistatud ning lühemad. Lisaks tekstikeskele analüüsile saaks uurida ka presidentide kehakeelt ja kõnemaneeeri ehk seda, millistele sõnadele rõhud asetatakse, kas soovitakse rõhutada just manipulatiivseid hetki kõnedest või mitte.

KIRJANDUS

Aava, Katrin 2003. Veenmiskunst. Tallinn: Avita.

Alas, Ruth 2008. Juhtimise alused. Tallinn: Külim.

Csaszar, Fruzsina 2005. Understanding the Concept of Power. – Power, Rights, and Poverty: Concepts and Connections. Toim. Ruth Alsop. Washington: The World Bank.

Dijk, Teun Adrianus van 1996. What is political discourse analysis? – Belgian Journal of Linguistics 11, 11–52.

Dijk, Teun Adrianus van 2005. Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Dijk, Teun Adrianus van 2006. Discourse and Manipulation. – Discourse and Society, 17, 359–383.

van Dijk 2008a = Dijk, Teun Adrianus van 2008. Discourse and Context. A Sociocognitive Approach. New York: Cambridge University Press.

van Dijk 2008b = Dijk, Teun Adrianus van 2008. Discourse and Power. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Eesti Vabariigi President. <https://president.ee/et/eesti-vabariik/eesti-riigipead>. Vaadatud 29.03.2023.

Fairclough, Norman 2001. Language and Power. Second Edition. Harlow: Pearson Education Limited.

Fairclough, Norman 2003. Analysing Discourse. Textual analysis for social research. London: Routledge.

Hennoste 2002a = Hennoste, Tiit 2002. Keelekasutuse uurimine. – Emakeele Seltsi aastaraamat 48, 217–262.

Hennoste 2002b = Hennoste, Tiit 2002. Uudise käsiraamat. Kuidas otsida, kirjutada, toimetada ja serveerida ajaleheuudist. 2., kohandatud trükk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Ilves, Toomas Hendrik 2007. Vabariigi President Eesti Vabariigi 89. aastapäeval Vanemuise teatrisaalis Tartus 24. veebruaril 2007. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/37171-vabariigi-president-eesti-vabariigi-89-aastapaeval-vanemuise-teatrisaalis-tartus-24>.

Ilves, Toomas Hendrik 2011. Vabariigi President iseseisvuspäeval Estonia teatri- ja kontserdimajas 24. veebruaril 2011. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/37426-vabariigi-president-iseseisvuspaeval-estonia-teatri-ja-kontserdimajas-24-veebruaril-2011>.

Ilves, Toomas Hendrik 2016. President Ilves Eesti Vabariigi iseseisvuspäeva aktusel 24. veebruaril 2016 Estonia kontserdisaalis. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/37615-president-ilves-eesti-vabariigi-iseseisvuspaeva-aktusel-24-veebruaril-2016-estonia>.

Kaljulaid, Kersti 2017. Vabariigi President iseseisvuspäeval Estonia teatri- ja kontserdimajas 24. veebruaril 2017. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/2234-vabariigi-president-iseseisvuspaeval-estonia-teatri-ja-kontserdimajas-24-veebruaril-2017>.

Kaljulaid, Kersti 2021. Eesti Vabariigi aastapäeval Paide Muusika- ja Teatrimajas. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/2391-eesti-vabariigi-aastapaeval-paide-muusika-ja-teatrimajas>.

Karis, Alar 2022. President Alar Karise Vabariigi aastapäeva kõne. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/53428-president-alar-karise-vabariigi-aastapaeva-kone>.

Kasik, Reet 2002. Lingvistiline tekstianalüüs. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 74–88.

Kasik, Reet 2007. Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kasik, Reet 2008. Meediateksti analüüs: selle eesmärgid ja metoodika. – Tekstid ja taustad V. Meediatekstide keelekasutus ja selle sotsikultuurilised taustad. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 10–43.

Laanesoo, Kirsi 2018. Polüfunktsionaalsed küsilaused eesti argivestluses. Doktoritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Lagerspetz, Mikko 2017. Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Lepajõe, Kersti 2003. Intertekstuaalsed suhted õpilastekstides. – Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 102–115.

Meri, Lennart 1993. Vabariigi President „Estonia“ kontserdisaalis 24. veebruaril 1993. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/51425-vabariigi-president-estonia-kontserdisaalis-24-veebruaril-1993>.

Meri, Lennart 1996. Vabariigi President Eesti Vabariigi 78. aastapäeval „Estonia“ kontserdisaalis 24. veebruaril 1996. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/51352-vabariigi-president-eesti-vabariigi-78-aastapaeval-estonia-kontserdisaalis-24-veebruaril-1996>.

Meri, Lennart 2001. Vabariigi President Eesti Vabariigi 83. aastapäeval „Estonia“ teatrisaalis. 24.02.2001. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/51037-vabariigi-president-eesti-vabariigi-83-aastapaeval-estonia-teatrisaalis>.

Mulholland, Joan 1994. Handbook of Persuasive Tactics. A practical language guide. London: Routledge.

Rüütel, Arnold 2002. Vabariigi President Eesti Vabariigi 84. aastapäeval „Estonia“ teatris 24. veebruaril 2002. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/46505-vabariigi-president-eesti-vabariigi-84-aastapaeval-estonia-teatris-24-veebruaril-2002>.

Rüütel, Arnold 2006. Vabariigi President Eesti Vabariigi 88. aastapäeval 24. veebruaril 2006 Estonia teatrimajas. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/46788-vabariigi-president-eesti-vabariigi-88-aastapaeval-24-veebruari-2006-estonia-teatrimajas>

Türk, Kulno 2001. Eestvedamine. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

SUMMARY

The bachelor's thesis „Manipulation in independence day speeches by Estonian presidents“ gives an overview of how Estonian presidents use manipulation in their independence day speeches. The aim of this thesis was to find manipulation from the speeches, to compare different years per president's and to compare presidents' speeches with other presidents' speeches.

The theory part of the thesis gives an overview of discourse analysis, the way it is used and the different categories there are. Also, how a text is created and interpreted. The next chapter gives a brief overview of how the author and context are important in a text and its interpretation. Then, there is an overview of how power can be used in a discourse, what is a political discourse and what is rhetoric. Finally, a chapter of the differences of manipulation, influence and persuasion and an introduction to manipulation tactics that can be used in a discourse.

The material for this thesis was gathered from the Estonian presidents website. It consists of 11 speeches which is around 70 pages of text. The speeches are either the presidents first or last speech in their tenure. The only exceptions are president Lennart Meri and president Toomas Hendrik Ilves, from who three speeches were chosen, two from the first and one from the second tenure.

The speeches were read and analyzed with the intention of finding manipulation tactics. The results were then inserted into a chart, which made it easier to analyze the tactics separately. The analysis consists of three parts. The first analyzes manipulation tactics. All presidents use the studied tactics in their speeches. The most common ones were we-rhetoric, using manipulative addressing, praising and hiding sources.

The second part analyzes the presidents separately to see if the presidents use more manipulation tactics as the years pass or not. All of the presidents changed their usage of tactics, but in different amount. President Lennart Meri increased the use of we-rhetoric and

manipulative addressing. President Arnold Rüütel did not increase any tactics enormously, but the most common tactics used were we-rhetoric, praising and hiding sources. President Toomas Hendrik Ilves increased the use of hiding sources and using manipulative addressings, but also decreased the use of we-rhetoric and intertextuality. President Kersti Kaljulaid increased the use of we-rhetoric and decreased the use of hiding sources. Lastly, since only one speech was analyzed from president Alar Karis, then it can only be said that he used we-rhetoric and manipulative addresses the most.

The third and last part compares the presidents to see which president uses the most manipulation tactics. It was found that president Toomas Hendrik Ilves and president Kersti Kaljulaid used the most manipulation tactics in their speeches throughout their tenures. The most popular tactics were we-rhetoric, hiding sources, manipulative addresses and intertextuality.

All in all, it can be said that Estonian presidents use manipulation tactics in their speeches. The amount can vary from president and year. It is important to remember this, because it is easy to fall victim to manipulation. Although it is unlikely that Estonian presidents manipulate with bad intentions, it is still useful to keep the possible tactics in mind when reading a speech or text that represents a country's leader.

This topic can be analyzed even further by including more speeches, by choosing one president or tactic to analyze. This can also be expanded to other important speeches, which may also consist of manipulation tactics. There is also an opportunity to analyze the difference in manipulation between speeches that are longer and prepared and the speeches that are shorter and need less preparation. Another way to analyze presidents' speeches is to analyze the bodylanguage and way emphasis is placed on words, to see if it falls in place with manipulation tactics.

Lisad

Lisa 1. Presidentide kõnede ja manipulatsioonivõtete koondtabel

President	Aasta	Manipulatiivsed pöördumised	Kas-küsimus	Ülistamine	Ühised mälestused	Allikate peitmine	Inter-tekstuaalsus	Meie-retoorika
Meri	1993	2	2	1	-	-	2	5
	1996	2	1	1	1	2	2	10
	2001	4	1	3	2	-	2	14
<i>kokku</i>		8	4	5	3	2	6	19
Rüütel	2002	4	1	5	1	7	1	9
	2006	3	1	5	1	-	1	11
<i>kokku</i>		7	2	10	2	7	2	20
Ilves	2007	5	2	3	1	1	7	26
	2011	7	-	3	3	2	-	20
	2016	7	2	3	2	11	1	14
<i>kokku</i>		19	4	9	6	14	8	60
Kaljulaid	2017	5	3	5	1	9	3	9
	2021	5	2	4	1	4	3	14
<i>kokku</i>		10	5	9	2	13	6	23
Karis	2022	4	1	1	-	-	3	12

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anett Arutamm,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Manipulatsiooni esinemine Eesti Vabariigi presidentide vabariigi aastapäeva kõnedes“, mille juhendaja on Tiit Hennoste, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anett Arutamm

29.05.2023